



Universiteit Utrecht

Departement Bestuur- en organisatiewetenschap (USBO)

**Masterscriptie
Bestuur en beleid**

Floris Zwaferink



**Discoursen in het Europees parlement
De totstandkoming van het *sixpack***

Masterscriptie Bestuur en Beleid

Floris Zwaferink

3680851

Utrechtse School voor Bestuurs – en Organiseringswetenschap (USBO)

Universiteit Utrecht

Eerste lezer: Mw. dr. F.A.W.J. van Esch

Tweede lezer: Dhr. dr. W.E. Bakker

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Samenvatting	6
Inleiding	7-13
1.1. Aanleiding.....	7
1.2. Centrale vraag.....	8
1.3. Methodiek.....	10
1.4. Relevantie.....	12
2. Besluitvorming in het Europees Parlement	14-23
2.1. Inhoudelijke voorkeursvorming.....	15
2.2. Discoursen in het besluitvormingsproces.....	17
2.2.1. Begripsbepaling.....	18
2.2.2. Retorische strategieën en positionering.....	19
2.2.3. Manifestatie van discoursen	21
3. Methodiek	24-30
3.1. De meetbaarheid van een discours	24
3.2. De operationalisering.....	27
4. Documentanalyse	31-54
4.1. Confederale discours	32
4.1.1. Inhoudelijke argumenten.....	32
4.1.2. De pleitbezorgers.....	33
4.1.3. Retoriek	35
4.2. Supranationale discours.....	36
4.2.1. Inhoudelijke argumenten.....	36
4.2.2. De pleitbezorgers.....	38
4.2.3. Retoriek	38
4.3. Keynesiaanse discours	40
4.3.1. Inhoudelijke argumenten	40

4.3.2. De pleitbezorgers.....	41
4.3.3. Retoriek.....	43
4.4. Ordoliberal discours.....	44
4.4.1. Inhoudelijke argumenten	44
4.4.2. De pleitbezorgers.....	46
4.4.3. Retoriek.....	46
4.5. Economisch ‘restdiscours’.....	59
4.6. Positionering.....	51
5. Verschuivende discourscoalities.....	55-67
5.1. Ontwikkeling 1	55
5.2. Ontwikkeling 2	58
5.3. Verklaringen.....	61
5.3.1. Zetelmeerderheid.....	61
5.3.2. Koppeling ordoliberal- en supranationale discours	63
5.3.3. Framing	65
6. Conclusie.....	67-69
7. Literatuur.....	70-76

Voorwoord

Voor u ligt mijn scriptie ter afsluiting van de Master ‘Bestuur en beleid’ aan de Universiteit Utrecht. Verschillende persoonlijke interesses komen in dit stuk aan bod, zoals internationale samenwerking, bestuurlijke processen en politieke besluitvorming. Dit heeft eraan bijgedragen dat ik met plezier deze scriptie heb geschreven, ondanks dat er ook voldoende momenten van frustratie waren. Ik heb het ook ervaren als een zeer leerzaam project, waarbij ik veel kennis heb opgedaan over de besluitvorming in het Europese parlement. De actualiteit van het onderwerp droeg eraan bij dat ik soms bij het lezen van de krant opnieuw werd gemotiveerd om uit te zoeken hoe het *sixpack* tot stand is gekomen. Na mijn bachelor ‘geschiedenis’ aan de RUG was deze studie, en dit scriptieonderwerp, dan ook een fijne inhoudelijke afwisseling.

Met deze scriptie komt er ook een einde aan mijn leven als student. Na ruim zeventig vakken en 419,5 behaalde ects is het tijd om alle vergaarde theoretische kennis om te zetten in de praktijk en een baan te zoeken. Het succesvol afronden van de studie was echter niet mogelijk geweest zonder hulp van een aantal personen. Mijn eerste woord van dank gaat uit naar mijn begeleidster Femke van Esch, die met intensieve begeleiding heeft geholpen deze scriptie tot een goed einde te brengen. Ook wil ik de heer Wieger Bakker bedanken voor het commentaar als tweede lezer en mevrouw Karin Geuijen voor haar tips over discoursanalyses. Daarnaast wil ik graag mijn vriendin, vrienden, clubgenoten, bestuursgenoten, teamgenoten en huisgenoten in Groningen, Boedapest en Utrecht bedanken voor de steun, maar voornamelijk voor de nodige afleiding en vele fantastische momenten. Ten slotte wil ik natuurlijk mijn familie bedanken, en in het bijzonder mijn ouders. Door hun ongedwongen houding, en financiële steun, is het mogelijk geweest mijzelf te ontplooien en mijn eigen weg uit te stippen. Dank daarvoor.

Dan rest mij niets u veel leesplezier toe te wensen.

Floris Zwaferink

Samenvatting

De economische crisis aan het begin van de eenentwintigste eeuw heeft enkele fundamentele problemen in Europa blootgelegd. Groeiende overheidsschulden legden druk op het Europese integratieproject en de gezamenlijke munt. Als reactie hierop werd het *sixpack* aangenomen om de crisis te bezweren. Het Europese parlement stemde in met deze maatregelen na een besluitvormingsproces van een jaar. De centrale vraag in deze scriptie is hoe dit besluit tot stand is gekomen, en welk discours dominant is geweest tijdens het besluitvormingsproces.

Door middel van een discoursanalyse zijn de verschillende voorkeuren van de Europarlementariërs onderzocht. Een viertal discoursen bleken in belangrijke mate het besluitvormingsproces te hebben gestuurd, en tevens controversieel te zijn. Het confederale discours werd gekenmerkt door argumentatie tegen soevereiniteitsoverdracht, en deze ideeën stonden lijnrecht tegenover het supranationale discours, waarvan de pleitbezorgers meer coördinatie op Europees niveau beoogden. De twee andere controversiële discoursen waren gebaseerd op ideologische gronden. Het Keynesiaanse discours stond voor stimulerende maatregelen om de crisis te bestrijden, waar het ordoliberal discours meer heil zag in een strenge budgetdiscipline. Aan de hand van een *embedded case study* zijn de verschillende discoursen geanalyseerd en ontwikkelingen onderzocht tussen drie cases. De verschillen tussen het debat en twee stemverklaringen hebben inzicht gegeven in de mate van dominantie van de verschillende discoursen en laten zien welke voorkeuren van de Europarlementariërs aan de basis staan van het *sixpack*.

Uit de analyse blijkt dat de besluitvorming in het parlement in grote mate wordt gedetermineerd door een sterke partijdiscipline en een scheiding tussen linkse en rechtse partijfracties. De zetelverdeling in het parlement, volgend op de verkiezingen in 2009, heeft gezorgd een breed draagvlak voor het ordoliberal discours. Door middel van *framing* en koppeling met de, breed gedragen, supranationale voorkeuren in het parlement is gebleken dat de inhoud van het *sixpack* voornamelijk maatregelen behelzen die als doel hebben gezonde overheidsfinanciën te bewerkstelligen. Ontwikkelingen tussen de drie onderzochte cases duiden aan dat verschillende parlementariërs zich hebben geconformeerd aan het ordoliberal discours, welke als dominant aangemerkt kan worden. De ideeën van dit discours hebben aan de basis gestaan van de besluitvorming in het parlement en van de inhoud van het *sixpack*.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

De eurocrisis heeft Europa in haar ban. De gezamenlijke munt staat ter discussie, evenals de hulp aan de zuidelijke landen, welke noodzakelijk is geworden door de olopemde tekorten van de nationale overheden. Structurele verschillen tussen de Europese lidstaten staan aan de basis van de huidige problemen. Hierdoor is het niet enkel een economische crisis, maar is er tevens een discussie losgebarsten over de institutionele vormgeving van de Unie, en de bevoegdheden die 'Brussel' zou moeten hebben. De oplossing van de problemen ligt niet enkel bij nationale overheden, maar ligt deels in handen van de Europese Unie, gezien de interdependentie tussen de lidstaten die de euro als valuta hanteren.

Een belangrijk besluit dat is genomen om de verschillen tussen lidstaten- en voornamelijk de overheidstekorten- terug te dringen is de vorming van het *sixpack*. Met het *sixpack* worden een zestal maatregelen bedoeld die moeten leiden tot meer budgetdiscipline door middel van Europese coördinatie. De regels van het oude groei- en stabiliteitspact bleken onvoldoende te zijn om te voorkomen dat lidstaten hun overheidstekorten lieten olopen. Het *sixpack* introduceert om deze reden onder meer de mogelijkheid tot sanctionering door de EU, als een lidstaat de gestelde norm overschrijdt. Dit heeft grote consequenties voor de onafhankelijkheid van de lidstaten en de bevoegdheden van Brussel. Voornamelijk besluiten als deze kennen grote belangen van verschillende partijen. De belangen die aan de basis staan van het genomen besluit staan centraal in deze scriptie.

De rol van het Europese parlement is hierbij evident. Als mede- wetgever hebben de Europarlementariërs een beslissende invloed gehad op de inhoud van het *sixpack*. Door de diversiteit van nationaliteiten, partijen en idealen is het parlement een interessant instituut om de verschillende belangen en voorkeuren te analyseren. Het besluitvormingsproces in het parlement kan inzicht geven in de totstandkoming van het *sixpack*, en voornamelijk waarom deze specifieke maatregelen zijn aangenomen. Beslissingen komen voort uit keuzes en zijn onderhevig aan strategieën, zoals de beïnvloeding van de agendering of het negeren van alternatieven (Stone 2002). Door de strategieën, belangen en voorkeuren in het parlement te onderzoeken ontstaat er meer inzicht hoe het *sixpack* tot stand is gekomen, maar wordt ook het besluitvormingsproces in het parlement ontrafeld.

1.2 Centrale vraag

De verschillende belangen en voorkeuren die een rol spelen in het besluitvormingsproces zijn in te delen in discoursen. Een discours is een soort overlappend denkkader waarbinnen verschillende ideeën of belangen kunnen worden geplaatst. Verschillende discoursen staan in een besluitvormingsproces tegenover elkaar, gezien niet alle belangen van de participanten gelijk zijn aan elkaar en behartigd kunnen worden. Het dominante discours speelt een doorslaggevende rol in de vorming van een besluit, waarbij de onderliggende ideeën van dit discours het best tot uitdrukking komen. Ook bij de vorming van het *sixpack* is er sprake geweest van verschillende discoursen die het besluitvormingsproces hebben beïnvloed. De onderzoeksvraag die in deze scriptie centraal staat luidt daarom als volgt: *Wat was het dominante discours binnen het besluitvormingsproces van het Europese parlement rond de beslissing over het 'sixpack'?*

Het antwoord op deze vraag geeft inzicht in welke *tradeoff* er heeft plaatsgevonden tussen de verschillende discoursen. Beleidsvorming is bijna altijd het resultaat van strijd tussen participanten die hun eigen belangen prioriteit geven. Er zijn keuzes gemaakt waarbij belangen van een bepaalde groep de voorkeur hebben gekregen boven de belangen van een andere groep. Een *tradeoff* tussen deze belangen is noodzakelijk. Dit houdt een soort *zero-sum* relatie in: hoe meer de belangen van de één worden ingewilligd, hoe minder de belangen van de ander worden behartigd (Stone 2002: 80). Het dominante discours wordt gekenmerkt door een grote beïnvloeding van het besluitvormingsproces waarbij veel onderliggende belangen worden behartigd. De *tradeoff* die plaats heeft gevonden geeft zodoende blijk van het dominante discours.

De *tradeoff* tussen verschillende belangen is bij aanvang van het besluitvormingsproces niet gedetermineerd, door bijvoorbeeld de stemverhoudingen. De gestelde belangen en voorkeuren van de parlementariërs zijn onderhevig aan verandering. Preferenties en standpunten staan niet bij voorbaat vast, maar zijn onzeker en inconsistent en staan hierdoor open voor manipulatie en overtuiging (Ringe 2010). In een dynamisch besluitvormingsproces zullen deelnemers proberen om andere te overtuigen om hun preferentiekader aan te passen. Pleitbezorgers van het dominante discours slagen hier het best in, gezien zij uiteindelijk hun voorkeuren behartigd zien worden. De logica van dit discours blijkt dan leidend te zijn geweest tijdens de *tradeoff*, waarbij een meerderheid haar preferenties heeft gevormd aan de hand van dit discours.

De *tradeoff* in het Europese parlement vond plaats tussen verschillende discoursen die tegenovergesteld waren van elkaar. Bij aanvang van de analyse werd verondersteld dat een drietal discoursen duidelijk naar voren zouden treden tijdens het besluitvormingsproces van het *sixpack*. Het eerste verwachte discours was het confederale discours, waarin voornamelijk nationale belangen zouden zijn opgenomen. Deze hypothese komt voort uit de consequenties die het *sixpack* zou hebben voor de onafhankelijkheid van de lidstaten. Meer Europese coördinatie betekent impliciet ook soevereiniteitsoverdracht van de nationale hoofdsteden naar Brussel. Dit roept een reactie op bij parlementariërs die de nationale onafhankelijkheid als belangrijke voorkeur hebben. Het behartigen van nationale belangen staat centraal bij de aanhangers van dit confederale discours.

Het tweede verwachte discours was het supranationale discours, waarvan de pleitbezorgers voor ‘meer Brussel’ pleiten. Uit onderzoek blijkt een meerderheid van de Europarlementariërs een voorkeur te hebben voor verdere Europese integratie (Versluis 2007:109). Om deze reden is te veronderstellen dat er een discours aanwezig zal zijn tijdens de besluitvorming, waarvan de pleitbezorgers meer supranationale supervisie propageren en deze voorkeuren proberen op te nemen in het uiteindelijke besluit. Ten slotte werd verwacht dat er een derde discours aanwezig zou zijn, waarbij economische belangen centraal zouden staan. Door het economische belang van de vorming van het *sixpack* werd gepresumeerd dat neoliberale voorkeuren, waarin belangen van de vrije markt centraal staan, naar voren zouden komen tijdens de besluitvorming. Dit vermoeden ontstond door de invloeden van *rating agencies* op het regeringsbeleid van de lidstaten (VPRO Tegenlicht). Het afwaarderen van de kredietstatus van verschillende landen zorgde voor druk op het besluitvormingsproces, waardoor een voorkeur voor bezuinigingen en een snelle besluitvorming leidend zou kunnen zijn.

Deze hypothese bleek ten dele te kloppen na de uitwerking van de discoursanalyse. Het confederale discours bleek ook in werkelijkheid een onderdeel te zijn van het besluitvormingsproces. Pleitbezorgers van dit discours bleken hun pijlen niet alleen te richten op de soevereiniteitsoverdracht, maar ook op de democratische legitimiteit. Hier speelt de discussie over het vermeende *democratic deficit* in de E.U. een belangrijke rol. Nationale belangenbehartigers wijzen op de grote uitvoerende macht van Brussel, welke niet legitimiteit zou zijn (Ten Hooven 2012). Uit de discoursanalyse bleek dat de pleitbezorgers van het confederale discours zich zodoende richten op zowel de democratische legitimiteit van de maatregelen als de soevereiniteitsoverdracht *an sich*. Het tweede veronderstelde discours, het

supranationale, bleek ook een belangrijke rol te spelen. De voorkeur voor een supranationale insteek van het pakket bleek zelfs groter te zijn dan de voorkeuren voor nationale onafhankelijkheid. Een meerderheid van het parlement hing tijdens het besluitvormingsproces ideeën aan die betrekking hadden op meer supervisie vanuit Brussel. Uit de discoursanalyse en bevindingen zal blijken dat deze voorkeuren een doorslaggevende rol hebben gespeeld tijdens de totstandkoming van het *sixpack*.

De voorkeuren van het veronderstelde derde discours bleken slechts een marginale rol te hebben gespeeld tijdens de besluitvorming. Van een neoliberaal discours, waarin de belangen van de financiële markten werden benoemd, was weinig sprake. Argumenten voor bezuinigingen waren niet gebaseerd om het vertrouwen van de markten te garanderen, maar voornamelijk om gezonde overheidsfinanciën te bewerkstelligen. Deze voorkeuren zijn ondergebracht in het ordoliberalistische discours, waarvan de pleitbezorgers kortweg beargumenteren dat er geen groei mogelijk is op een berg van schulden. Een belangrijk verschil met het neoliberalisme is dat het ordoliberalisme de marktwerking niet als heilig ervaart. Aanhangers van het ordoliberalisme zien de markt als instrument tot groei, maar zijn voor interventie en sturing als dit noodzakelijk blijkt te zijn (Dix 2009: 100). Dit derde discours bleek een tegenhanger te hebben met het (vierde) Keynesiaanse discours. De parlementariërs die dit discours aanhingen, vertrouwden op een Keynesiaans economisch beleid waarbij investeringen centraal staan. Stimulerende maatregelen vanuit Europa was volgens hen de beste remedie om de crisis te bezweren. Uit zowel het eerste- en tweede discours enerzijds en het derde en vierde discours anderzijds blijkt dat er een *tradeoff* heeft moeten plaatsvinden tussen de onderliggende voorkeuren van de discoursen. Tegenovergestelde belangen staan aan de basis van de voorkeuren van de parlementariërs die de discoursen aanhangen. Om deze *tradeoff* te analyseren en het dominante discours te vinden wordt een discoursanalyse gedaan, op een wijze die in de volgende paragraaf wordt uitgelegd.

1.3 Methodiek

De totstandkoming van het *sixpack* heeft een jaar tijd in beslag genomen. De zes verordeningen moeten het stabiliteits- en groeipact hervormen en leiden tot meer macro-economische toezicht vanuit Europa. Voornaamste doelen zijn het terugdringen van overheidstekorten, toenemende convergentie tussen de economieën van de lidstaten, betere monitoring ter preventie nieuwe problemen en ten slotte de mogelijkheid om sancties op te

leggen als landen niet voldoen aan de regels. Deze sanctionering was een van de belangrijkste maatregelen, gezien het ontbreken ervan, de reden was dat het oorspronkelijke groei- en stabiliteitspact niet werd nageleefd. Het voorstel kwam van de Commissie, waarna vervolgens de Raad en het parlement onderling en intern hebben onderhandeld over de precieze invulling ervan. Hoe is het mogelijk om het besluitvormingsproces in het parlement te ontleden, welke een jaar heeft geduurd en bestaat uit verschillende documenten en persberichten? Om de verschillende discoursen te ontdekken is het noodzakelijk om inhoudelijk te verdiepen in plaats van een veelheid aan documenten te analyseren. Inzicht in het besluitvormingsproces kan alleen verkregen worden als het onderzoek goed wordt afgebakend. Dit is mogelijk door de bestudering van een drietal cases, welke representatief zijn voor het gehele besluitvormingsproces in het parlement. De drie cases die centraal staan in dit onderzoek zijn het debat van 22 juni 2010 over de vorming van het *sixpack*, en de beide stemverklaringen die zijn afgegeven op 23 juni 2010 en 28 september 2011.

Een *case study* leent zich goed voor dit onderzoek omdat het op deze wijze mogelijk is een complex besluitvormingsproces terug te brengen tot een drietal specifieke documenten. Na het plenaire debat zijn er tweemaal stemverklaringen afgegeven, waardoor er een drietal documenten voor handen waren om een discoursanalyse te maken. Een *embedded case study*, waarbij verschillende cases binnen dezelfde context worden onderzocht, is zeer geschikt voor een discoursanalyse (Yin 2009: 50). De bevindingen zijn gebaseerd op drie verschillende meetmomenten, wat een belangrijk voordeel met zich meebrengt. Inhoudelijke verschillen tussen de cases komen duidelijk naar voren, gezien de context hetzelfde blijft. Enkel de tijdsfactor is veranderlijk, maar de inhoudelijke argumenten, het onderwerp en de deelnemers blijven constante factors. Veranderingen kunnen op deze wijze inzicht geven in de preferentievorming van de parlementariërs, wat nauw samenhangt met de gemaakte *tradeoffs* en dominantie van de verschillende discoursen. Veranderingen in argumentatie en stemkeuze duiden erop dat parlementariërs zich wel of niet conformeren aan de dominante groep in het parlement. Daarom is het essentieel om deze drie meetmomenten te analyseren, omdat veranderingen een manifestatie kunnen zijn van de dominantie van een discours. Dit punt wordt in het volgende hoofdstuk verder uitgewerkt.

De drie cases zijn geanalyseerd met behulp van het data- analyse programma MAXQDA. Door de verschillende argumenten uit de cases te coderen was het mogelijk verschillende categorieën te maken. Deze categorieën stonden in belangrijke mate gelijk aan de vier

verschillende discoursen. Door de argumenten in te delen in deze categorieën werden de onderlinge verschillen verduidelijkt en tekenden de vier verschillende discoursen zich af. Zo bleek uit de categorieën ook welke parlementariërs welk discours aanhingen, en tekenden verschillen tussen partijfracties zich af. Dit was mogelijk met dit analyse- programma omdat de gecodeerde argumenten te detecteren waren in het basisdocument, en zo de desbetreffende parlementariër en gelieerde partij eenvoudig te vinden was. Ten slotte werden de argumenten op deze wijze overzichtelijk geordend, waardoor ook opvallende retorische onderdelen opvielen. Specifieke taal- of verhaallijnen werden duidelijk per discours, waarin onderlinge verschillen zich aftekenden tijdens de discoursanalyse. De categorieën die gemaakt zijn in het analyseprogramma MAXQDA staan aan de basis van de vier discoursen die zijn benoemd. De gevonden discoursen staan centraal in de analyse, welke uiteen wordt gezet in hoofdstuk vier. Hier worden eerst de inhoudelijke argumenten per discours behandeld, vervolgens uit welke partijen de pleitbezorgers kwamen en ten slotte op welke wijze deze pleitbezorgers hun standpunt maakten.

1.4 Relevantie

De relevantie van dit onderzoek is tweeledig. Allereerst is deze scriptie maatschappelijk relevant, gezien er een besluit wordt onderzocht die een grote impact heeft op Europa, haar lidstaten en bevolking. Bepaalde maatregelen van het *sixpack* zijn, sinds de vorming van het pakket, onderwerp geweest van verhitte politieke discussies. De drie- procentnorm, wat onder meer in Nederland een van de belangrijkste verkiezingsonderwerpen is, is een directe consequentie van de totstandkoming van het *sixpack*. Verschillende politieke leiders ageren tegen de grote macht van de E.U., als ongekozen technocratisch instituut. Deze scriptie geeft een duidelijk beeld van de besluitvorming in Europa, en de democratische legitimiteit van haar besluiten.

Het Europese parlement is geen technocratisch instituut, gezien haar leden direct zijn gekozen door de bevolking van de Europese Unie. Deze scriptie geeft inzicht in de besluitvorming van het Europese parlement en vormt zo een beeld van de democratische legitimiteit van dit supranationale parlement. Zo blijkt onder meer dat de regels niet worden opgelegd door Brussel, maar dat deze tot stand zijn gekomen door een meerderheid van stemmen van gekozen volksvertegenwoordigers. Het beeld van de E.U. als politieagent die zomaar boetes kan uitdelen aan lidstaten wordt op deze wijze genuanceerd. De relevantie van deze scriptie is

dan ook dat het gat tussen de bevolking van de lidstaten en de ‘Europese ver-van-mijn-bed-show’ wordt verkleind en er meer duidelijkheid ontstaat over de besluitvorming in Europa.

Ten tweede is deze scriptie ook wetenschappelijk relevant, omdat er een duidelijke koppeling wordt gemaakt tussen de aanwezigheid van de abstracte discoursen in de besluitvorming en de concrete werking ervan. De veelal theoretische discussie over discoursen wordt zo geconcretiseerd met een praktische uitvoering van een discoursanalyse over het *sixpack*. Zo blijkt dat de sterkte van de discoursen voor een groot deel wordt gedetermineerd door de zetelverdeling in het parlement. De pleitbezorgers van de zwakkere discoursen blijken niet enkel te worden overtuigd door de ideeën van het dominante discours, maar veranderen ook van positie uit pragmatische overwegingen, waarbij er sprake is van een soort *realpolitik*. Zo geeft deze scriptie een nieuw inzicht in de praktische werking van discoursen, die voorheen onderbelicht werd in de theorie over discoursen.

Ten slotte is het opvallend hoe weinig onderzoek er is gedaan naar de besluitvorming in het Europese parlement. In de wetenschappelijke literatuur over het Europese parlement wordt veelal gesuggereerd dat de rol van het parlement groter zal worden, en haar invloeden op de Europese politiek zullen toenemen (Judge & Earnshaw 2008: 272). De uitkomsten van de besluiten van het parlement zullen leidend zijn voor de toekomstige strategie van Europa (Hix 2006; Tsebelis 2002). Deze veronderstelling in acht nemend, maakt het opvallend hoe weinig onderzoek er is gedaan naar de werking van het Europese parlement. Veel literatuur onderschrijft de groeiende invloed van het EP, maar de totstandkoming van besluiten is een soort *black box*. Deze scriptie draagt eraan bij dat het besluitvormingsproces van het parlement inzichtelijker wordt, zodat ook de totstandkoming van de besluiten in de toekomst beter begrepen kan worden.

Het volgende hoofdstuk gaat in op het besluitvormingsproces in het parlement, waarbij voornamelijk wordt ingegaan op de voorkeursvorming van haar leden en de rol van discoursen. Nadere uitleg van het begrip discours is noodzakelijk om de werking ervan te begrijpen, en wordt zodoende duidelijk uiteen gezet. Hoofdstuk 3 geeft inzicht in de wijze van onderzoek, en welke methode aan de basis staan van de analyse, die in hoofdstuk 4 aan bod komt. De bevindingen die hieruit voortvloeien worden in het vijfde hoofdstuk behandeld, waarop vervolgens in hoofdstuk 6 de eindconclusie wordt gegeven.

2. Besluitvorming in het Europees parlement

Het Europese parlement speelt als democratisch verkozen orgaan een centrale rol in de Europese Unie. Het parlement heeft zowel wetgevende taken, een begrotingstaak en controletaken. De wetgevende macht wordt gedeeld met de Raad van ministers, en een gemeenschappelijk standpunt is noodzakelijk om nieuwe wetgeving door te voeren (Princen 2007: 80). Het parlement had voor het verdrag van Lissabon een zeer beperkte wetgevende rol en weinig invloed heeft op de Europese besluitvorming (Versluis 2007: 105). In de laatste jaren is het parlement echter geëvolueerd van een consultatieorgaan naar de machtigste interstatelijke assemblee in de geschiedenis (Hix 2006: 494). De bevoegdheden die het parlement had in de beginjaren van de Europese integratie zijn verruimd tot een significante invloed op de besluitvormingsprocedures. De besluitvorming rond de vorming van het *sixpack* is een voorbeeld van de invloedrijke rol die het parlement heeft bedongen als mede-wetgever. Deze invloed zal naar verwachting groeien door de roep om democratisering in Europa. De voornaamste vorm van legitimiteit van een supranationaal instituut is de link met het electoraat, die alleen aanwezig is bij het parlement en de nationale parlementen (Judge & Earnshaw 2008: 89).

De groeiende rol van het parlement maakt het een interessant orgaan om het besluitvormingsproces te onderzoeken. Om beslissingen van het EP te verklaren is het noodzakelijk om de achterliggende motieven en beweegredenen van de leden te begrijpen. De preferenties van de verschillende parlementariërs worden vormgegeven tijdens het proces van besluitvorming, daar waar intenties, voorkeuren en belangen kunnen veranderen in de periode tussen de agendering en beslissing. Parlementariërs hebben te maken met verschillende belangen, die controversieel kunnen zijn. Ook de partijdiscipline speelt een belangrijke rol in het besluitvormingsproces. Een parlementariër behoort tot een nationale politieke partij, die weer behoort tot een internationale partijfractie waarin partijen zitting hebben met gedeelde standpunten. Hierdoor kunnen er controverses ontstaan tussen de verschillende belangen die ze willen behartigen. Bij dit soort controversiële belangen zal een lid van het Europees parlement een afweging moeten maken tussen zijn of haar voorkeuren, welke niet per se conform de adviesstem is van de partijfractie. Met deze verschillende loyaliteiten in het achterhoofd is het interessant om de argumenten en stemmen van de leden te analyseren en de gemaakte keuzes te verklaren.

2.1 Inhoudelijke voorkeursvorming

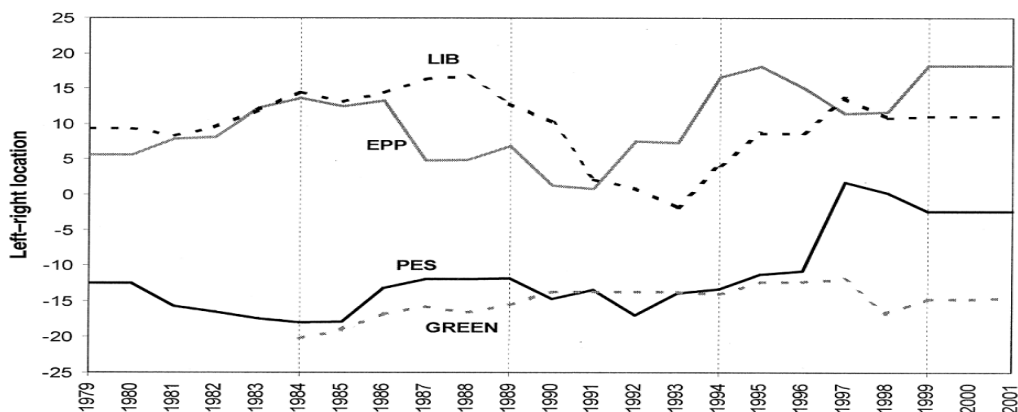
De Europese parlementariërs zijn zowel lid van nationale politieke partijen als Europese partijgroeperingen en worden gekozen door een electoraat dat de nationale grenzen niet overschrijdt, waarmee ze ook hun eigen land representeert (Hix 2006: 494-95). De Europese partijgroeperingen worden samengesteld naar politieke kleur van de nationale partijen en vormen zo een internationale fractie met eenzelfde ideologische achtergrond (zie figuur 1). Zo bestaan er overkoepelende Europese fracties met een sociaaldemocratische inslag (S&D), een conservatieve overtuiging (ECR) en een Alliantie van Liberalen (ALDE) (Versluis 2007: 108-9). De standpunten die deze fracties aannemen staan niet per definitie gelijk aan de standpunten van de politieke partijen die erbij aangesloten zijn. Zo zijn de VVD en D'66 aangesloten bij de ALDE, maar is het onjuist om te stellen dat de nationale partijprogramma's feilloos op elkaar aansluiten. Daarbij proberen leden ook nationale belangen te verdedigen, mede ingegeven door het electoraat die hen de zetel in het EP hebben bezorgd. Europarlementsleden kunnen zo in een spagaat terecht komen door de verschillende loyaliteiten die ze hebben.

Afkorting	Partijfractie	Zetels	Nederlandse partij
EPP	European people's Party	265	CDA
S&D	Progressive Alliance of Socialist & Democrats	184	PvdA
ALDE	Alliance of Liberals and Democrats	85	D'66; VVD
VERTS	The Greens- European Free Alliance	55	GL
ECR	European Conservatives and Reformists	54	CU
GUE	European United Left – Nordic Green Left	35	SP
EFD	Europe of freedom and Democracy	31	SGP
NI	Non Inscrits	27	PVV

Figuur 1. De Europese partijfracties, zetels (2009-2013) en gelieerde Nederlandse partijen.

Deze Europese partijfracties in het EP behoeven een verdere toelichting, gezien het belang van deze coalities tijdens de besluitvorming. Eerder is aangegeven dat de links- rechts verhoudingen een zwaardere stempel drukken op het stemgedrag van de parlementariërs dan een territoriale scheiding (Hix 2007: 54). Dit betekent dat de meeste parlementariërs niet

gelijk stemmen aan hun landgenoten, maar wel aan partijgenoten. Deze partijfracties kunnen weer samengaan in informele coalities, net zoals het geval is bij nationale parlementen. Zo is het mogelijk dat bepaalde partijfracties met elkaar samenwerken om een meerderheid te creëren. De twee grootste partijen (EPP en S&D) blijken aan de basis te staan van de links-rechts verhoudingen en creëren zo een verdeling van het parlement in twee groepen (Hix 2007: 148). Hierdoor ontstaat er een blokvorming van linkse partijfracties en rechtse partijfracties, waarbij de laatste een meerderheid heeft verkregen tijdens de laatste verkiezingen voor het EP in 2009. Grofweg is deze coalitie samengesteld uit de partijfracties PPE, ALDE, aangevuld met de conservatieven, de extreem rechtse partijen die onder de NI vallen en de anti- Europese partijfractie EFD. De linkse coalitie wordt traditioneel gevormd door de S&D en de Groenen (VERTS), aangevuld met de GUE. De links- rechtsverhoudingen concentreren zich in de parlementaire geschiedenis rond deze vier partijen (zie figuur 2). Hierin is te zien dat de liberalen (ALDE) traditioneel veelal optrekken met de EPP, en het linkse blok wordt gevormd door de S&D (PES) en VERTS. Tijdens het besluitvormingsproces van het *sixpack* is deze tweedeling ook te herkennen. Hier uitte deze ideologische botsing zich voornamelijk tussen het Keynesiaanse- en ordoliberalere gedachtegoed, welke veelal door respectievelijk de links en de rechtse fracties wordt aangehangen.



Figuur 2. Links- rechts lokalisering in de periode 1979-2001 (Hix, Noury en Roland 2005: 224). In deze scriptie worden de namen S&D (PES), VERTS (Green) en ALDE (LIB) gebruikt.

De linkse en rechtse partijfracties worden gekenmerkt door verschillende inzichten van economisch beleid. De partijfracties aan linkerkzijde hebben een voorkeur voor een Keynesiaans beleid, waarbij de nationale overheid, of Brussel in dit geval, stimulerende maatregelen toepast om nieuwe groei te bewerkstelligen. Het ordoliberalisme wordt

daarentegen gekenmerkt door de nadruk op prijsstabiliteit en een strakke overheidsbegroting (v. Esch 2012: 41). Deze tegengestelde beleidsideologie komt nadrukkelijk naar voren in de analyse van de drie cases en is een centraal inhoudelijk onderdeel van de totstandkoming van het *sixpack*.

Een tweede tegenstelling in het EP wordt gevormd door de tegenstrijdige nationale- en supranationale voorkeuren. Het Europese parlement wordt over het algemeen gezien als orgaan dat voor verdere Europese integratie is (Hix 2006: 495). De nationale belangen zijn hier ondergeschikt aan het belang van de Europese Unie. Onderzoek laat zien dat parlementariërs vaker hun supranationale fractie volgen dan hun nationaliteit (Versluis 2007: 109). Deze partijdiscipline zou in theorie een meerderheid voor een supranationale oplossing betekenen, gezien de pro- Europese voorkeuren van het parlement bij eerdere beslissingen. Naast discipline is er nog een andere reden waarom parlementariërs als een fractie kiezen. Onderzoek van Nils Ringe duidt aan dat parlementariërs de preferenties overnemen van fractiecollega's als ze onvoldoende expertise hebben over een gecompliceerd onderwerp (Ringe 2009: 1). Hier veronderstelt de non- expert dat de partijgenoot een preferentiekader heeft dat coherent is aan dat van hem. Dit '*follow the leader*' principe zorgt er, samen met de partijdiscipline, voor dat parlementariërs vaak hetzelfde stemmen als wat de partijfractie voorschrijft. Hieruit is te veronderstellen dat de stem van een Europarlementariër voor een groot deel wordt beïnvloed door de supranationale partijfractie waartoe hij of zij behoort. Of de voorkeur voor een supranationale oplossing ook naar voren komt in de besluitvorming van het *sixpack* moet blijken uit de analyse.

2.2 Discoursen in het besluitvormingsproces

Beleid wordt gevormd door de preferenties van de verschillende actoren die het besluitvormingsproces beïnvloeden. Zowel nationale actoren als parlementen of politieke partijen hebben invloed, maar ook de Commissie, de Raad en andere belangengroepen of opiniemakers kunnen het denkpatroon van de parlementariërs wijzigen. Preferenties staan open voor manipulatie en beïnvloeding gedurende het proces van besluitvorming (Ringe 2009: 25). Deze preferenties hangen samen met de *mode of thought* die overheersend is tijdens de besluitvorming, beter bekend onder de naam discours (Foucault 1991: 53). In de inleiding is aangegeven dat discoursen een voorname sturende rol spelen in het proces. Om de totstandkoming van een beleid te verklaren is het belangrijk om te begrijpen welke rol de

verschillende discoursen spelen die hier invloed op hebben. Hiertoe wordt eerst het begrip discours nader toegelicht, om vervolgens vast te stellen dat verschillende actoren strategische posities kunnen innemen tijdens de beleidsvorming. Door aan te duiden hoe een discours zich manifesteert is het mogelijk deze te herkennen in het besluitvormingsproces in het EP. Deze stap is onmisbaar om een gedegen analyse te schrijven en de verschillende discoursen bloot te leggen.

2.2.1 Begripsbepaling

Het begrip discours is moeilijk te vatten in een begripsomschrijving welke de gehele lading dekt. Als product van de sociale wetenschappen is het nadien toegepast in verschillende disciplines, waarbij ook het begrip discours op een andere wijze werd toegepast. De klassieke definitie van een discours is *'language above the sentence or above the clause'* (Schiffrin 1994: 23). Hiermee wordt bedoeld dat het taalgebruik een impliciete boodschap heeft die niet altijd letterlijk in de tekst staat. Verschillende zinnen vormen samen een coherente eenheid met eenzelfde inhoudelijke strekking. Deze definiëring refereert hierbij voornamelijk aan het taalkundige gebruik van het woord discours. Binnen de politieke wetenschappen voldoet deze definiëring echter niet aan de begripsinhoud. Bij deze definiëring worden namelijk de mogelijke relaties tussen verschillende actoren onderbelicht. Een discours is ook een soort groepering van gelijkgezinden die deze overtuiging bundelen. Het taalkundig begrip verwijst voornamelijk naar de achterliggende gedachte van een zin, speech of vertoog, waar binnen de politiek meer de leidende benadering van een eenheid of coalitie wordt bedoeld. Hiertoe zal bij deze scriptie een andere, tevens recentere, definitie centraal staan: 'Discoursen of vertogen verwijzen naar min of meer samenhangende ensembles van ideeën, concepten en categorisering die we in bepaalde discussies kunnen terugvinden.' (Hajer 2000: 17).

Dit begrip is goed toepasbaar op de besluitvorming in het Europese parlement, waarbij diverse voorkeuren en belangen in enkele categorieën kunnen worden geplaatst. Een discours in de klassieke vorm duidt op een specifieke regel of gedachte, maar omvat in werkelijkheid een breder scala aan preferenties en, belangrijker nog, een grotere groep actoren welke elkaar vinden in een coherente zienswijze van het beleidsonderwerp. Het gaat hier om een verzameling van ideeën, welke niet eenduidig zijn maar wel passen binnen een bepaald denkkader. De samenwerking tussen partijfracties is hier een voorbeeld van. Niet alle specifieke belangen worden benadrukt, maar een breder gezamenlijk idee staat aan de basis

van het discours dat ze aanhangen. Transnationale beleidsdiscoursen en internationale partijpolitiek zijn zo te vatten in enkele concepten, die gekenmerkt worden door een denkkader dat in grote lijnen overeen komt met elkaar (Hajer & Wagenaar 2000: 8). Ondanks de onderlinge variatie van belangen en deelnemers is het mogelijk dat er een gezamenlijk discours aanwezig is die coherente belangen verdedigd. Dit is te vergelijken met een consensus tussen partijen met verschillende belangen, die elkaar vinden in een gemeenschappelijke denkwijze. Dit kan een bepaalde overtuiging of principe zijn. Het denkkader is op bepaalde punten gelijk, waardoor een gezamenlijk discours kan ontstaan. Impliciete belangen en voorkeuren zijn hierbij belangrijke onderdelen van de discoursen die gebruikt zijn in de besluitvorming. De belangrijkste standpunten die een discours kenmerken worden namelijk ingegeven door de parlementariërs die dit discours aanhangen. Het brede begrip van *discours* dat in deze scriptie wordt gehanteerd is een handvat om de verschillende preferenties te categoriseren en zo terug te brengen tot een beperkt aantal discoursen. Op deze wijze is het mogelijk om een complexe politieke arena zoals het Europese parlement te analyseren.

2.2.2 Retorische strategieën en positionering

Er verschillende discoursen in een politieke arena zoals het Europees Parlement te herkennen. Dit zijn in wezen discourscoalities van gelijkgezinde partijen. Verschillende partijen nemen naar gelang van hun belangen een positie in en werken samen met andere partijen met vergelijkbare ideeën. Deze discourscoalities willen het besluitvormingsproces beïnvloeden om zo de eigen belangen te behartigen. Dit is mogelijk door strategische positionering. Dit kan onder meer door de belangen te *framen* binnen een breed discours om een groter draagvlak te creëren in het parlement. Dit houdt onder meer in dat een discourscoalitie niet hele specifieke standpunten zal innemen om zo de deur open te houden voor andere partijen. Bij een specifieke standpuntbepaling is het mogelijk dat andere partijen zich zullen afkeren van dit discours en hiertegen zullen ageren. Zo worden discoursen gebruikt om *issues* zo te *framen* dat de standpunten van anderen kunnen worden beïnvloed. Tegenargumenten kunnen zo bijvoorbeeld worden afgezwakt door de *issue* anders te *framen*. Het strategisch *framen* van discoursen is een middel voor deelnemers om invloed uit te kunnen oefenen op de beleidsvorming (Chilton & Schäffner 1997: 214). Deze gevormde discoursen kunnen bij groepen of individuen onbewust sturing geven aan het handelen. Vaak wordt de mogelijkheid

om een discours te *framen* en *reframen* bewust aangegrepen om strategisch voordeel te genereren.

Strategische positionering geldt hierbij als potentieel middel om de vormgeving van het definitieve besluit te beïnvloeden (Torgerson 2003: 116). Deze beïnvloeding bestaat voornamelijk uit het manipuleren van andere participanten door de wijze van *framen*, en zo anderen te bewegen om bepaalde voorstellen te steunen. De uiteindelijke vorming van een besluit komt mede tot stand door de invloeden die discoursen hebben en het besluit een bepaalde richting op duwen. De wederzijdse beïnvloeding van de abstracte discoursen is niet altijd duidelijk te herkennen. Hierdoor het mogelijk is dat actoren onbewust meegaan met een dominant discours. Zo kan er door *framing* een sociale *common sense* worden gecreëerd waardoor de uiteindelijke beslissing een logische gevolgtrekking lijkt, of enkel als *taken for granted* (Hendry 2000: 966).

Soms zijn de belangen van bepaalde partijen duidelijk te destilleren uit een discours, maar door het strategisch *framen* en manipuleren is het mogelijk dat andere partijen zich onbewust conformeren aan een bepaald discours. Dit is mogelijk door bijvoorbeeld een onderdeel van het *sixpack* te benadrukken wat breed gedragen wordt in het parlement. Een voorbeeld hiervan tijdens de besluitvorming van het *sixpack* is het benadrukken dat een effectieve besluitvorming urgent is. Hiermee proberen de voorstanders, met dit breed gedragen punt, de oppositie te overtuigen dat ze moeten instemmen met het pakket dat er ligt, ondanks de inhoudelijke bezwaren. Deze vormen van manipulatie bemoeilijkt de rationele politieke besluitvorming, gezien de objectiviteit wordt vertroebeld door *framing* en manipulatie (Idem). Dit zorgt ervoor dat het besluitvormingsproces onvoorspelbaar wordt, evolueert en open staat voor beïnvloeding van een veelheid aan subjectieve actoren met verschillende discoursen.

De vormgeving van een discours is een belangrijk onderdeel van politieke strategiebepaling. Door een strategische positie in te nemen en de voorkeuren van andere deelnemers proberen te manipuleren is het mogelijk het eigen discours als beste optie te laten gelden. Taal is hierin een belangrijk strategisch wapen om denkpatronen te manipuleren. Door de denkpatronen te beïnvloeden is het mogelijk de besluitvorming in een richting te sturen, die het best voldoet aan de belangen die aan de basis staan van het discours. De uiteindelijke beslissing wordt ingegeven door het leidende discours welke het beleidsvormingsproces heeft gestuurd (Hendry 2000: 957). De verschillende perspectieven of interpretaties worden beïnvloed door elkaar, waarbij het leidende discours de centrale denkwijze is geworden tijdens het proces van

besluitvorming. Strategische communicatie is hierbij essentieel, onder meer door in te spelen op een gevoel, het gebruik van bepaalde bewoordingen of het *framen* van een logisch verband, wat er voor kan zorgen dat de perspectieven van de oppositie worden aanpast aan de perspectieven van het dominante discours.

2.2.3 Manifestatie van discoursen

Door strategisch te handelen is het mogelijk is om een bepaald discours te doen prevaleren boven een ander discours. Dit kan ertoe leiden dat actoren onbewust hun discours wijzigen en opschuiven naar het discours van een andere belanghebbende partij of coalitie. Vaak gaat hier echter een strijd aan vooraf, waarbij argumenten of drukmiddelen worden aangegrepen om het andere discours af te zwakken of dichterbij te brengen. In het Europese parlement zijn verschillende discoursen te herkennen, waarbij de aanhangers van deze discoursen onderling strijd leveren om het eigen discours te verdedigen en haar impliciete voorkeuren op te nemen in het uiteindelijke *sixpack*. Door de variëteit aan discoursen ontstaan er controverses en een *clash* tussen discoursen die tegenovergestelde ideeën en belangen hebben (Wagenaar & Cook 2003: 169). Instituties belast met de uiteindelijke besluitvorming staan onder druk van de verschillende actoren die proberen hun eigen belangen te verdedigen en hun discours te doen overheersen tijdens debatten. De machtsstrijd tussen verschillende discoursen manifesteert zich op verschillende wijzen.

Deze machtsstrijd staat voor een aanzienlijk deel gelijk aan een taalstrijd. De taalstrijd kent retorische elementen, waarmee andere deelnemers overtuigd kunnen worden van de juistheid van een bepaald discours, wat niet zozeer een objectieve waarheid hoeft te zijn (White 1990: 86). Politiek kan niet bedreven worden zonder taal, en daarbij biedt taal de mogelijkheid om representatie van de werkelijkheid zo te formuleren dat dit gunstig is voor de belangen van de van de eigen groep of individu (Chilton & Schäffner 1997: 206). Politiek is een wijze van de interpretatie beïnvloeden door middel van retoriek. Deze retoriek heeft als doel de discoursen zodanig te *framen* dat het andere partijen kan overtuigen.

Kenmerken van discoursen worden gemanifesteerd in debatten en discussies tijdens het besluitvormingsproces. Deze kenmerken zijn empirisch analyseerbaar, waarbij het vocabulaire, de verhaallijnen en symboliek blijk geven van een discours (Hajer 2000: 19). Bepaalde uitdrukkingen of bewoordingen en het gebruik van verhalen zijn mogelijkheden om

met taal bewust en onbewust andere discoursen te devalueren of af te zwakken. Onder verhalen hoort ook het strategische gebruik van metaforen en getallen om zo duidelijkheid te schetsen in een chaotisch beleidsgebied. Symbolische representatie van de werkelijkheid wordt hier in essentie gebruikt om de perspectieven van een ander te beïnvloeden en maakt deel uit van de politieke handelingsruimte (Stone 2002: 137).

Strategisch gebruik van een discours kan worden gemanifesteerd in statements of instructies, waarmee wordt geprobeerd om besluiten strategisch te beïnvloeden (Hendry 2000: 964). De pogingen om andere actoren te beïnvloeden is onderdeel van *verbal persuasion* (Chilton & Schäffner 1997: 206). In het debat proberen deelnemers elkaar te overtuigen met argumenten en zo zijn of haar denkpatroon over te dragen. Vaak gebeurt dit door manipulatief taalgebruik (Hajer 2000: 18). Door andere deelnemers te overtuigen en te manipuleren kan een discours dominant worden en het besluitvormingsproces aansturen. Deze wijze van beïnvloeding draagt eraan bij dat het uiteindelijke besluit dicht bij het eigen preferentiekader van de actor ligt, die succesvol is geweest door *verbal persuasion*. Een politiek besluit verwordt zo op een gegeven moment tot symbolisch eindpunt van een proces van discursieve machtsvorming (Hajer 2000: 21).

Discoursen en wijzen van beïnvloeding zijn niet enkel te herkennen aan het taalgebruik van de aanhangers. Ook het gebruik van symbolen, getallen, feiten en dergelijke worden aangegrepen om de besluitvorming te manipuleren (Stone 2002). Deze hulpmiddelen worden nauwkeurig geselecteerd om het discours vorm te geven en invloed te hebben op het besluitvormingsproces. De mogelijkheden tot beïnvloeding door middel van de vorming van een politiek discours wordt door alle actoren gebruikt. Zo ook door bijvoorbeeld ‘onpartijdige’ technocratische actoren, welke taal en symbolen aangrijpen om de eigen positie te verstevigen door te benadrukken dat zij een objectieve speler is, die met rationele expertise orde probeert te creëren in de maatschappelijke chaos (Torgerson 2003: 122).

Een analyse van de invloeden van een discours op het besluitvormingsproces is moeilijk door het abstracte karakter van het begrip. Toch is het mogelijk verschillen in discours en vormen van *verbal persuasion* te herkennen. Bewijs van de dominantie van een discours wordt gemanifesteerd als bepaalde actoren gedwongen zijn zich te conformeren aan een idee of zienswijze die afwijkt van het oorspronkelijke belang (Hajer 2000: 19). Ook het gebruik van bepaalde kernwoorden is daarbij een hulpmiddel om te analyseren hoe de dominante stroming van het politieke discours wordt gevormd of veranderd (van Dijk 1997: 210). Inhoudelijk kan

de invloed op de agendering van bijeenkomsten, de posities tijdens vergadering, spreektijd en krachtige politieke uitspraken duiden op een sterk discours (van Dijk 1997: 212).

Ook bij de analyse van de uitkomsten is het mogelijk de invloeden van verschillende discoursen te herkennen, al bestaat hier een onderscheid tussen de verklaring voor de uitkomsten en de motivering die hierachter schuilt. De verschillende discoursen zijn niet altijd duidelijk te herkennen in de verklaringen van politiek leiders, welke de uitkomsten positief zullen proberen te *framen* uit electoraal oogpunt. Hierbij worden de verworvenheden benadrukt, en het ‘politieke wisselgeld’ slechts impliciet of niet benoemd. Politieke leiders dragen graag uit dat de beslissing de beste optie is en voortkomt uit unanimititeit (Steiner 2004: 162). Toch zijn de belangen die partijen voor de onderhandelingen hebben gesteld, zelden gelijk aan de uitkomsten van de besluitvorming. Dit betekent dat de verschillende discoursen nader bij elkaar zijn gekomen, en dus ook dat bepaalde belangen hiermee worden geschonden, teneinde tot consensus te komen. Verklaringen van politieke leiders voor- en na het besluitvormingsproces kunnen hierdoor inzicht geven in de aanpassing van het discours en het mogelijk conformeren aan een ander, dominant discours. Om de uitkomsten te begrijpen zijn de invloeden van discoursen op het proces onmisbaar om inzicht te krijgen in de daadwerkelijke besluitvorming.

In dit hoofdstuk is behandeld welke rol discoursen spelen tijdens de besluitvorming in het Europese parlement, waarbij strategische positionering en (*re*) *framing* manieren zijn om de besluitvorming te manipuleren. De controversiële preferenties van de parlementariërs komen in het debat en de beide stemverklaringen naar voren, en staan aan de basis van de analyse in hoofdstuk 4. Om de verschillende discoursen te verduidelijken worden eerst de preferenties en argumenten gecategoriseerd om een helder beeld te krijgen van de vier belangrijkste discoursen. De wijze waarop de standpunten, argumenten en voorkeuren zijn ingedeeld komt eerst aan bod in het volgende hoofdstuk.

3. Methodiek

Om de totstandkoming van het *sixpack* te verklaren worden eerst de standpunten van de Europarlementariërs geanalyseerd. Hier zijn drie specifieke momenten voor uitgezocht, die inzicht geven in de verschillende discoursen en de rol die deze spelen tijdens de besluitvorming. Maar hoe meet je een discours? Naast een ambigue begripsbepaling, met een taalkundige en politieke invulling, is een tweede kenmerk dat het fenomeen discours een vrij abstract begrip is. Want hoe onderzoek je een ‘ensemble van ideeën’ die de mening van een parlementariër heeft beïnvloed? Of welke druk dit heeft gegeven op bepaalde groepen tijdens de besluitvorming? Een discours manifesteert zich niet altijd op specifieke momenten gedurende het gehele besluitvormingsproces, maar wordt sociaal geconstrueerd. Door de sociale interactie tussen de parlementariërs worden ideeën gevormd en bepaalde argumenten zullen aan kracht winnen, waar andere afgezwakt worden. Het is mogelijk dat een parlementslid aan het begin van het besluitvormingsproces een andere mening is toegedaan dan aan het einde. Hij of zij heeft zich dan mogelijk geconformeerd aan het dominante discours in het parlement. Het dominante discours kan worden overgenomen zonder dat dit expliciet wordt aangegeven, of een parlementariër dit bewust als zodanig ervaart. Het gaat om in het hoofd van (een groep) parlementariër(s) en beïnvloedt zo de eigen denkwijze. Om empirische resultaten te verkrijgen wordt er in de analyse gebruik gemaakt van een coderingssysteem. Hiermee is het mogelijk argumenten van de leden te categoriseren en zo discoursen bloot te leggen. Door verschillende meetmomenten te analyseren kan er een ontwikkeling herkenbaar zijn, waarbij een discours dominant kan zijn ten opzichte van andere discoursen.

3.1 De meetbaarheid van een discours

Een discours als zodanig herkennen kan problematisch zijn als er geen duidelijk raamwerk is opgesteld waarin kenmerken van de verschillende discoursen zijn ingekaderd. Het clusteren van kernwoorden, ideeën, causale verbanden en belangen in een omvattend discours maakt het mogelijk een *conversation analysis* toe te passen op bestaande teksten of notulen van een parlementsvergadering (Chilton & Schäffner 1997: 214-5). In dit onderzoek worden mondelinge bijdragen in het parlement geanalyseerd en onderverdeeld in verschillende categorieën. Zo kan er bijvoorbeeld een argument worden uitgesproken tegen de vorming van het *sixpack*, omdat een parlementslid vindt dat Europa hier teveel macht door krijgt. Dit

argument kan dan in de categorie ‘tegenargumenten’ worden geplaatst, en vervolgens worden geplaatst in een subcategorie die betrekking heeft op de belangen van het confederale discours. Met deze analytische methode, welke goed toepasbaar is op tekstuele bronnen, kan er onderscheid worden gemaakt tussen de verschillende voorkeuren en belangen. Deze voorkeuren en belangen staan aan de basis van de discoursen die te herkennen zijn tijdens de besluitvorming. De transcripten van het debat en de stemverklaringen van het EP zijn onmisbaar als bron, gezien de gegeven argumenten aan de basis staan van de categorieën (Steiner 2005: 54). Hoe dit categoriseren precies in zijn werk gaat wordt in de volgende paragraaf behandeld.

Om een goed inzicht te krijgen in het proces van besluitvorming is het nodig specifieke momenten te onderzoeken. Een goede afbakening van bepaalde momenten tijdens het besluitvormingsproces maakt het makkelijker om een discours te ontwaren en de mogelijke ontwikkeling hiervan te bemerken tussen deze momenten. Een discours wordt niet enkel gemanifesteerd tijdens deze beslissingsmomenten, maar komen hier wel het duidelijkst tot uiting. Daarbij is het niet mogelijk om informele gesprekken tussen parlementariërs of politieke groeperingen te analyseren omdat hier beperkte toegang toe is. De drie gekozen gelegenheden zijn momentopnames van de uitkomsten en denkwijze tijdens het debat. Ten eerst wordt het debat op 22 juni geanalyseerd, welke aan de basis staat van het besluitvormingsproces. Vervolgens worden de stemverklaringen van 23 juni en 28 september onderzocht. Dit debat en beide stemverklaringen zijn op schrift gesteld en gelden als de belangrijkste bronnen om te analyseren. Mogelijke ontwikkelingen tussen de drie cases geven inzicht in het belang van de verschillende discoursen en kan verklaren hoe het besluit tot stand is gekomen. Het toonaangevende discours kan geopenbaard worden door de verschillen tussen de cases te analyseren, waarbij het dominante discours breder zal worden gedragen in de tweede stemverklaring, ten opzichte van het debat.

De keuze voor een *case study* komt voort uit enkele overwegingen. Allereerst leent deze methode zich goed voor het complexe besluitvormingsproces in het EP doordat de inhoudelijk verschillen tussen de parlementariërs uitgemeten kunnen worden. Inhoudelijke analyse van het debat en stemverklaringen zijn de beste wijze om discoursonderzoek te doen, wat mogelijk is bij een *case study*. Door het besluitvormingsproces van het *sixpack* te verdelen in cases is het mogelijk om de belangrijkste momenten van het besluitvormingsproces nauwkeurig te analyseren en de belangrijkste invloeden, belangen en ideeën uit de teksten te

destilleren. Ten tweede is het *sixpack* moeilijk te vergelijken met andere besluiten die genomen zijn door het Europese parlement. Het pakket aan maatregelen heeft als doel verdere convergentie te garanderen tussen de lidstaten, en zal deels ten koste gaan van de onafhankelijkheid van de lidstaten. Mede hierdoor spelen er andere belangen dan bij andere besluiten van het parlement. Zo is er mogelijk sprake van hevige tegenstand van parlementariërs die het nationale belang vooropstellen en fel gekant zijn tegen soevereiniteitsoverdracht. De discoursen die een rol spelen zijn specifiek aanwezig bij dit besluit, en kunnen daardoor niet vergeleken worden met andere besluiten van het parlement. Dit maakt het noodzakelijk dit besluit af te bakenen en interne besluitmomenten te bestuderen, in plaats van te vergelijken met een ander besluit van het parlement waar andere belangen centraal staan.

Door de belangrijkste momenten van het besluit te onderzoeken binnen dezelfde context is er sprake van een *embedded case study* (Yin 2009:50). Dit houdt in dat er drie momenten worden bestudeerd, die ingebed zijn in eenzelfde situatie. Het geanalyseerde debat en beide stemverklaringen vallen binnen hetzelfde besluitvormingsproces, en volgen chronologisch op elkaar. De inzichten in het besluitproces worden zo vergroot door de mogelijkheid om verschillen te ontdekken na verloop van tijd. Dit is een belangrijk argument om voor een *embedded case study* te kiezen. De context blijft hetzelfde, maar de argumenten en ideeën hoeven dat niet te zijn. Mogelijke verschillen in opvattingen tijdens het eerste debat en de stemverklaringen zijn zo duidelijk te herkennen, gezien de context hetzelfde blijft, ook wanneer de inhoud is veranderd. Dit kan erop duiden dat bepaalde discoursen op de voorgrond zijn gekomen en de argumenten en stemmen hebben beïnvloed. De oorsprong van de uiteindelijke beslissing wordt zo duidelijker. Mocht er bij het debat bijvoorbeeld een meerderheid het confederale discours aanhangen en tegen soevereiniteitsoverdracht zijn, maar dit tijdens de stemverklaringen niet meer terug is te zien, dan kunnen deze verschillen nieuwe bevindingen opleveren. Mogelijk hebben argumenten van een dominantere discours de voorkeuren van deze parlementariërs beïnvloed, waardoor de stemverhoudingen zijn veranderd. De afwijkende inhoud van de drie analysemomenten kan zo de essentiële informatie verschaffen om de rol van discoursen bloot te leggen.

3.2 Operationalisering

De analyse is gebaseerd op de Angelsaksische methode van documentanalyse. De Angelsaksische benadering werkt met een *framework* van woorden en zinnen die functioneel worden gebruikt om een impliciete boodschap af te geven (Chilton & Schäffner 1997: 211). Dit *framework* is *eclectic*: woorden en zinnen worden uit speeches, of in dit geval ook uit stemverklaringen, gehaald en gekoppeld aan een politiek discours (Idem). Dit sorteren en categoriseren is een hulpmiddel om de verschillende discoursen te scheiden aan de hand van kernwoorden of argumentaties. Deze Angelsaksische methode is toepasbaar voor dit onderzoek, omdat de debatten en speeches van het parlement als voornaamste bron fungeren en zo gekoppeld kunnen worden aan de verschillende discoursen. Door argumenten uit het debat en de stemverklaringen te koppelen aan politieke discoursen worden er een beperkt aantal categorieën samengesteld met concrete voorbeelden die weergeven wat dit discours inhoudt. De afzonderlijke discoursen zijn zo beter te herkennen, en ook de sterkte van de afzonderlijke discours wordt verduidelijkt.

Door argumenten en motiveringen uit de teksten te coderen in categorieën is het mogelijk een overzichtelijk raamwerk te creëren welke argumenten de boventoon voeren. Het categoriseren is zo een hulpmiddel om discoursen te herkennen. Ook is het mogelijk om verschillende standpunten als subcategorie onder te brengen in een discours. Zo kan er bijvoorbeeld een groep parlementariërs beargumenteren dat het *sixpack* te supranationaal is, maar andere leden wijzen op het democratische tekort. Beide subgroepen vormen samen een discours, omdat ze gemeenschappelijke nadelen zien als gevolg van het pakket. Beide voeren argumenten aan tegen het pakket, waarbij in meer of mindere mate wordt geageerd tegen de grotere macht van de ‘ongekozen’ Europese instanties. Om een punt te maken kunnen ze gebruik maken van dezelfde retoriek, of kernwoorden als centralisatie, technocratie of democratie. Dit discours wordt gevormd door een groep van actoren die eenzelfde soort verhaallijn gebruiken om hun punt te maken (Website Hajer). Het gebruik van een *framework* met (sub) categorieën helpt om de complexiteit van verschillende standpunten en argumenten terug te brengen en te minimaliseren tot enkele discoursen.

Om categorieën te kunnen vormen en stukken tekst te coderen is het noodzakelijk eerst een schifting te maken van de bruikbare onderdelen van de tekst, en de onbruikbare fragmenten links te laten liggen. De relevante onderdelen zijn de argumenten die worden gegeven om de stemkeuze te motiveren. Het nauwkeurig indelen van relevante speeches en hun inhoud is hier

een belangrijk onderdeel om tot concrete bevindingen te komen die recht doen aan de daadwerkelijke besluitvorming in het EP. Deze relevante onderdelen zijn eenvoudig te detecteren door te letten op een aanhef als *'I agree with'*, *'We should(n't)'* of *'In my view'*, waarna vervolgens veelal de motivatie wordt gegeven voor de stem voor- of tegen de maatregelen. Irrelevante bijdrages tijdens het debat of stemverklaringen zijn stukken waaruit blijkt dat parlementariërs voornamelijk aan het samenvatten zijn wat er in het voorstel staat. Dit zijn de irrelevante stukken gezien deze geen blijk geven van de eigen ideeën of welk discours deze persoon aanhangt. De individuele motivatie is het belangrijkste onderdeel van het publieke debat (Weiner 2005: 55).

Een praktische wijze om codes toe te wijzen aan argumenten is door gebruik te maken van het tekstanalyse programma MAXQDA. Met dit programma is het mogelijk om data te coderen, en diverse categorieën aan te maken. Dit hulpmiddel vergemakkelijkt de analyse doordat te zien is in welke mate een bepaald argument wordt gebruikt en geeft zo inzicht in de sterkte van het gekoppelde discours. Van het abstracte begrip discours kun je op deze wijze concrete onderdelen aanwijzen die behoren tot een discours en als bouwstenen hebben gefungeerd voor de uiteindelijke besluiten. Een nadeel van deze wijze van analyseren is dat het gebruik van non- verbale communicatie, humor en woordgrappen tijdens debatten niet altijd wordt begrepen. Enkel de gesproken redevoeringen zijn op schrift gesteld, maar non- verbale communicatie kan niet gecodeerd worden, laat staan intonaties en spreektoon (Weiner 2005: 71). Dit nadeel geldt ook voor grappen, welke tijdens het coderen onduidelijk zijn of niet begrepen worden en waardoor het mogelijk is dat sommige zaken verkeerd worden geïnterpreteerd en als (ir) relevant worden gezien.

De verschillende categorieën die zijn ingevoerd in het programma komen deels voort uit inhoudelijke verwachtingen en zijn deels ingevoerd tijdens de analyse. Zo zijn er codes gedefinieerd voor de analyse van het document, zoals *'nationale belangen'* en *'supranationale voorkeuren'*. Daarnaast hebben argumenten uit de tekst aan de basis gestaan voor andere codes die zijn toegevoegd aan het codeapparaat in MAXQDA. Naar gelang van de strekking van de argumentatie zijn er nieuwe codes bijgekomen, allen ingedeeld in een set voor- en tegenargumenten, met aanvullend een kleine set *'neutraal/ abstain'*. De argumenten uit de tekst hebben zo deels aan de basis gestaan voor het coderingssysteem, waarbij zinsdelen en kernwoorden zijn gebruikt om de code van een naam te voorzien. Kernwoorden en zinsdelen duiden op een bepaalde interpretatie van de actor en geven zo een inzicht welk discours de

parlementariër aanhangt (Geuijen 2004:35). Uit de argumentatie van de parlementariërs kwam een viertal discoursen naar voren, waar bijna alle gecodeerde argumenten in ondergebracht konden worden. De codenamen die aan deze discoursen zijn gegeven zijn het 'confederale discours', het 'supranationale discours', het 'Keynesiaanse discours' en ten slotte het 'ordoliberalere discours'.

De indeling van de codes in vier hoofdthema's is gebeurd aan de hand van onderlinge verbanden. De argumenten van de pleitbezorgers van het confederale discours waren bijvoorbeeld niet exact hetzelfde, maar komen wel in grote lijnen overeen. De aanhangers van dit eerste discours ageren voornamelijk tegen de supranationale insteek van het pakket. De aanhangers van het tweede discours bestaat voornamelijk uit parlementariërs wiens argumentatie onder de codes 'meer coördinatie/ supervisie' of 'meer convergentie' geschaard kon worden. Het derde discours werd duidelijk uit de argumenten voor meer stimulerende maatregelen, of uit de codegroep 'teveel focus op bezuinigingen'. De gezamenlijke strekking van de argumenten over de 'eenzijdige' inhoud van het pakket staat aan de basis van dit discours. Het ordoliberalere discours wordt vormgegeven door argumenten die te maken hadden met de noodzaak tot het terugbrengen van schulden of het belang van automatische sanctionering. De argumenten die aan de basis staan van de vier verschillende discoursen zijn zodoende verschillend, maar kennen wel inhoudelijk overeenkomsten, oftewel: ze zijn gebaseerd op 'samenhangende ensembles van ideeën'.

In de verslaglegging worden deze discoursen verder gespecificeerd en inhoudelijk behandeld. De argumentatie die aan de basis staan van de discoursen worden hierbij geparafraseerd om te verduidelijken wat de belangrijkste standpunten zijn van de pleitbezorgers van de betreffende discoursen. Bij de aangehaalde tekstfragmenten is voornamelijk gelet op de representativiteit van het citaat. Als een meerderheid op gematigde wijze aangeeft dat het pakket noodzakelijk is, dan heb ik getracht hier een duidelijk, kalm citaat te gebruiken. Anderzijds worden sommige onderwerpen met felle bewoordingen bediscussieerd, waarbij een krachtig citaat meer recht geeft aan de representativiteit van deze argumenten. Ook symboolpolitiek en verwijzingen zijn veelal gebruikt als citaat, welke vaak duidelijk het standpunt verwoorden. In het tweede deel van de paragrafen worden de pleitbezorgers van de betreffende discoursen behandeld. Door de partijdiscipline in het parlement gaat dit niet op individuele basis, maar wordt voornamelijk gerefereerd aan de partijfracties. Ten slotte wordt de retorische strategie

en positionering per discours behandeld. Deze retoriek is van belang om verschuivingen in de stemkeuze te begrijpen, welke in het volgende hoofdstuk aan bod komen.

4. Analyse

'The Community shall have as its task (...) a high degree of convergence of economic performance'. Het tweede artikel van het Verdrag van Maastricht laat geen twijfel bestaan waar de prioriteiten liggen om de Europese Gemeenschap een succes te laten worden. Voor het welslagen van de EG, later de EU, is het noodzakelijk om economische convergentie te creëren welke aan de basis zal staan van een degelijke economie en een sterke economische en monetaire Unie (EC 1992: 2). Het opgestelde groei- en stabiliteitspact had bewezen niet te voldoen om de staatsschulden en begrotingstekorten in de hand te houden, en er waren dringend nieuwe maatregelen noodzakelijk om de groeiende divergentie een halt toe te roepen. De versteviging van het Stabiliteit- en Groeipact moest bewerkstelligd worden door een zestal regels op te stellen, beter bekend onder de naam *sixpack*. De zes regels werden voorgesteld door de Commissie in een verordening in september 2010 (Europese Commissie 2010). Voordat deze regels toegepast konden worden was eerst het fiat van de Raad en het parlement noodzakelijk. Deze beide wetgevers hebben gedurende een jaar intern gediscussieerd over de precieze invulling van het pakket, waarbij verschillende standpunten geopenbaard werden. In dit hoofdstuk worden deze inhoudelijke verschillen in het Europese parlement behandeld.

Analyse van de drie cases wijst uit dat de inhoudelijke verschillen in een viertal discoursen zijn onder te verdelen. Pleitbezorgers van nationale belangen en democratische legitimiteit vallen binnen het 'confederale discours'. Voornamelijk leden van de meest linkse- en rechtse partijen hangen ideeën aan die binnen dit discours vallen. Lijnrecht hiertegenover is er sprake van het supranationale discours, waarbij juist de roep om meer Europa, ten koste van de nationale zelfbeschikking, een veelgehoord streven is. De grotere partijen, zowel links- en rechts van het midden, hangen dit discours aan, wat zorgt voor een stevig fundament door de meerderheid van zetels van deze verschillende partijen. Het derde en vierde discours lopen langs ideologische beleidsovertuigingen. Europarlementariërs van linker zijde streven naar een Keynesiaans beleid om de crisis te bezweren, waarbij voornamelijk rechtsgeoriënteerde parlementariërs daarentegen hun heil zien in een ordoliberal beleid. Ook deze discoursen staan lijnrecht tegenover elkaar. In dit hoofdstuk worden deze vier discoursen verduidelijkt door de drie meetmomenten te analyseren. Uit het debat en beide stemverklaringen blijken de discoursen zich op verschillende wijzen te manifesteren, van grootte en sterkte te verschillen en blijkt de partijdiscipline een belangrijk onderdeel van de stemkeuze van de

parlementariërs. Door de positionering van de discoursen in het besluitvormingsproces te verduidelijken is het mogelijk om in het volgende hoofdstuk de verschuivingen, ontwikkelingen en dominantie van de discoursen bloot te leggen.

4.1 Confederaal discours

'We should be bolting the door against Brussels' creeping desire for ever more centralization' (D:25). Dit citaat is veelzeggend voor het confederale discours, dat voornamelijk ageert tegen meer Europa, dat ten koste gaat van de nationale soevereiniteit. Verschillende soortgelijke uitspraken lopen als een rode lijn door het besluitvormingsproces, waarbij nationale belangen aan de basis staan van de opvattingen van deze parlementariërs. Verschillende voorkeuren van diverse partijen vormen dit discours, met als algemene noemer een eurosceptische overtuiging. Het zijn niet zozeer landspecifieke bezwaren die worden opgesomd in het debat als verklaring om tegen het pakket te stemmen, maar voornamelijk principiële bezwaren en een weerzin tegen een federaal Europa. Maar welke specifieke argumenten worden er genoemd? En welke partijen uiten deze, en op welke wijze?

4.1.1 Inhoudelijke argumenten

'Nationale belangen' is een brede noemer voor de verschillende onderwerpen die in het Europese parlement zijn besproken met betrekking op zaken van landsbelang. Uit analyse van de verschillende documenten bleek de volgende driedeling naar voren te komen. Ten eerste beargumenteerde de meerderheid van de aanhangers van dit discours dat ze tegen de soevereiniteitsoverdracht was, die dit pakket met zich mee zou brengen. Een direct gevolg van het pakket is dat *'they grant the Commission sweeping new power'*, waarbij deze parlementariër eraan toevoegde dat *'I was not elected to grant the EU more powers'* (D:29). Inbreuk op het zelfbeschikkingsrecht van de Europese landen is hier een veelgehoord argument, en reden om tegen de voorgestelde maatregelen te stemmen.

Het tweede argument heeft betrekking op de democratische legitimiteit van de maatregelen. Een grote zorg die wordt uitgesproken is het tekort aan invloed van de nationale parlementen, en het tekort van het democratische subsidiariteitsprincipe. De macht die in handen wordt gelegd van de ongekozen Commissie slaat het fundament onder de democratie weg. De rol van nationale gekozen parlementen wordt hierdoor ondermijnd, met het gevolg dat *'this is*

democracy held at gunpoint' (D:47). De ondermijning van de democratische grondbeginselen is een gevoelig onderwerp. Het al bestaande democratische tekort zou enkel groter worden, ten faveure van de technocratische Europese instanties. De bevolking wordt buitenspel gezet en het aannemen van dit pakket houdt een '*major victory for bureaucracy over democracy*' (S2:103) in. Het feit dat de ongekozen Commissie boetes kan uitdelen aan soevereine staten staat aan de basis van deze kritiek.

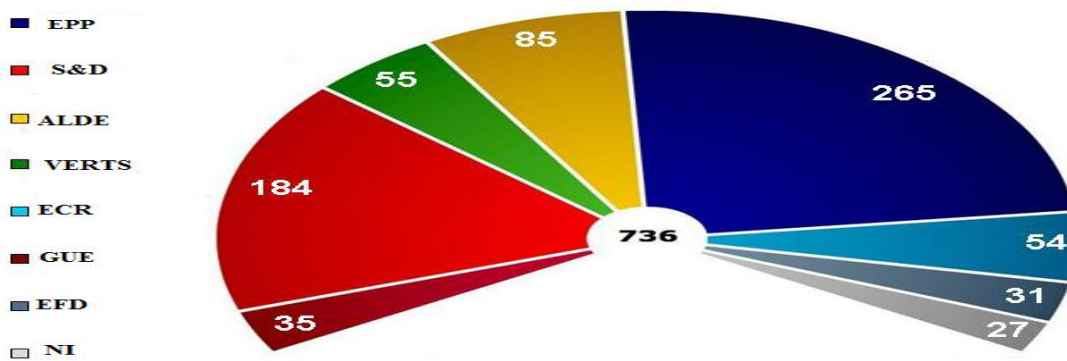
Het derde argument is de oneerlijke verdeling van de kosten. Hiermee wordt niet gewezen op de lastenverdeling tussen de sociale groepen in de samenleving, maar op de oneerlijke verdeling op internationaal niveau. Hiermee wordt bedoeld op het feit dat landen zich moeten conformeren aan nieuwe strengere regels en dat zodoende de '*hard-working countries always have to pay for the mistakes of others*' (D:41). Anderen ageren ook tegen de oneerlijke verdeling van de lasten, maar richten zich niet op het financiële aspect, maar op de nakende supervisie van de landen die het 'goed doen'. De nieuwe regels zouden zo onderdeel zijn van een verdeling van Europa in Noord- en Zuid, waarbij de laatste wordt onderworpen aan een '*colonial-style submission*' (S1:17).

4.1.2 De pleitbezorgers

De aanhangers van dit discours komen uit enkele partijfracties die voor een groot deel bekend staan om hun eurosceptische geluid. Voornamelijk de partijfracties ECR, EFD, GUE en het losse verband NI bleken de pleitbezorgers van deze standpunten. Ondanks de onderlinge verschillen tussen deze linkse- en rechtse fracties, zijn de gekozen argumenten veelal van eenzelfde strekking. Dit betekent niet dat dit discours gesterkt wordt door eenduidigheid. De hierboven benoemde driedeling in argumentatie is er debet aan dat de verdedigers van dit discours niet met één stem spraken en er van een sterk coherent discours geen sprake was. Waar een tegenstander van het pakket zich beriep op de '*unacceptable interference*' (S1:17) van Brussel op de lidstaten, benadrukte de ander dat '*It bears little resemblance to democracy*' (D:17). Door de diversiteit aan argumenten en de gebrekkige samenwerking tussen deze verschillende partijfracties werd dit discours op de achtergrond gedrukt.

Ook de zetelverdeling speelde een belangrijke rol in dezen. Maar liefst vier partijfracties hingen min of meer dezelfde ideeën aan, maar hadden een numerieke achterstand op de overige partijfracties (zie figuur 3). Zowel de ECR (7,3%), de EFD (4,2%), GUE (4,7%) en

NI (3,7%) hebben een klein aandeel in het Parlement qua zetelverdeling. Als vervolgens deze fracties geen eenduidig geluid laten horen is het moeilijk om een significante invloed te verkrijgen op het besluitvormingsproces, en het eigen discours te doen prevaleren. De minderheid aan eurosceptische parlementariërs is duidelijk in haar overtuiging, maar is tevens te klein om te kunnen domineren in het Europese parlement.



Figuur 3. Zetelverdeling Europees Parlement (Fractie S&D 2009).

Een laatste observatie van dit discours is dat de parlementariërs die dit aanhangen, standvastig zijn in hun overtuiging. Deze standvastigheid openbaart zich door het feit dat de tegenstanders het gehele pakket afwijzen, en niet slechts enkele onderdelen. Hier is een verschil aan te duiden met de aanhangers van het Keynesiaanse discours, die meer pragmatisch per onderdeel voor- of tegen stemmen. Zowel het anti-federalistische ECR, het eurosceptische EFD, het anti-supranationale GUE en de NI zijn gekant tegen meer Europa en geneigd nationale belangen boven Europese belangen te stellen. Deze nationale belangen van de parlementariërs zijn echter niet gelijk als die van de fractiegenoten, die uit andere landen afkomstig zijn. Toch waren de verschillende leden van deze partijfracties eensgezind in hun stemgedrag. Slechts enkele uitzonderingen bevestigen de regel, en wijken af van de stemkeuze van de overige fractieleden. Hier staan wel nationale preferenties aan de basis, zoals bij de Nederlander Peter van Dalen, die aangaf dat het pakket in de goede richting was, maar ‘*not far enough*’ (S2:36). Ook de Duitse Angelika Werthmann (NI) stemde in met het pakket, teneinde meer coördinatie te bewerkstelligen. Het is geen toeval dat Nederlandse en Duitse fractieleden afwijken van partijdiscipline, gezien de opstelling van de nationale regeringen, die ook voor meer coördinatie en strakkere regels zijn. Zoals gezegd zijn dit echter uitzonderingen en blijkt er een grote coherentie van stemmen in de fracties, waar de leden bijna allen tegenstemmen.

4.1.3 Retoriek

Het confederale discours manifesteert zich door een specifiek taalgebruik, waarbij veel felle bewoordingen, metaforen en symboliek worden gebruikt. Vaak werd met krachtige uitspraken en stevige termen gesproken over soevereiniteitsoverdracht en de centralisatie van Europa. Symboliek en manipulatief taalgebruik wordt vaak geuit om een ander te imponeren, te overtuigen of om indruk te maken (Hajer 2000; Stone 2002). Voornamelijk de mogelijke sanctionering van de lidstaten door de Commissie kon rekenen op hartstochtelijke kritiek, waarin de pleitbezorgers van nationale soevereiniteit consequent en consistent hun standpunt duidelijk maakten bij zowel het debat als beide stemverklaringen. Door aan te geven dat een land zich niet zal overgeven, niet geabsorbeerd zal worden of zich zal wapenen tegen de centralisatiedrang van Brussel, proberen de tegenstanders aan te duiden dat deze poging tot meer EU een kansloze missie is en op veel verzet zal stuiten. Dit taalgebruik wordt onder meer gebruikt door Jean-Luc Mélenchon, die stelt dat de *'The French will abolish it'* en er zelfs een persoonlijke kwestie van maakt door zich ten doel te stellen dat *'I will never allow the Commission to attack France'* (S1:26).

Metaforen worden aangegrepen om historische parallellen te leggen en zo het standpunt te verduidelijken. Zo wordt de suggestie gewekt dat de 'Europese superstaat' in een strijd is verwickeld met de nationale staten om deze te onderwerpen aan het supranationale gezag, en dat dit pakket onderdeel is van de *'European Union's crusade against national independence and sovereignty'* (S1:24). Dit soort taalgebruik wordt vaak aangegrepen om indruk te maken op andere Parlementariërs en de sterkte van andere discoursen te devalueren (van Dijk 1997). Het gebruik van metaforen, zoals de 'aanval op Frankrijk' of de 'kruistocht tegen de soevereine staten' zijn bedoeld om de argumenten kracht bij te zetten en de voorstanders van het pakket te overtuigen van hun ongelijk.

Het lijkt hierbij dat de partijen die tegen het pakket zijn dit met krachtiger termen bestrijden, waar de voorstanders in zorgvuldig gekozen bewoordingen hun punt willen maken. De tegenstanders, die in de minderheid zijn, uiten deze taal om anderen te overtuigen, als wijze van *verbal persuasion* en zo het standpunt kracht bij te zetten (Chilton & Schäffner 1997). Dit overtuigen door middel van retoriek was duidelijk aanwezig bij de aanhangers van dit discours. De belangenbehartigers van nationale soevereiniteit beargumenteren hun standpunt met felle bewoordingen, maar de mogelijkheid tot *verbal persuasion* moest opboksen tegen de parlamentsverkiezingsuitslag in 2009. De minderheid aan eurosceptische parlementariërs is

standvastig in haar overtuiging, maakt veelvuldig gebruik van retorische elementen, maar is tevens te klein om een stempel te kunnen drukken tijdens het besluitvormingsproces. Ten slotte boette dit discours in aan kracht door de diversiteit van argumentatie.

4.2 Supranationaal discours

Het tweede discours dat een voorname rol speelde in het besluitvormingsproces was het supranationale, waarbij voornamelijk ideeën over meer Europese coördinatie centraal stonden. Verschillende redenen zijn aangehaald waarom ‘meer Europa’ noodzakelijk was om de crisis een halt toe te roepen, waarbij er een brede consensus bestond tussen zowel links- als rechtsgeoriënteerde partijen. Enkel de eerder genoemde partijen, die het confederale discours aanhingen, bleken uitgesproken tegenstanders. De overige partijen waren het oneens op verschillende vlakken, maar konden elkaar wel vinden in het streven naar meer Europese integratie. Dit werd ook duidelijk gemaakt door middel van retoriek en *framing*, waarbij de noodzaak tot meer supranationale coördinatie veelvuldig werd benadrukt.

4.2.1 Inhoudelijke argumenten

Verschillende parlementariërs hebben beargumenteerd dat het noodzakelijk is dat er ‘meer Europa’ moet komen om de problemen op te lossen. Nog vaker dan de roep om soevereiniteit werd beargumenteerd dat *‘the answer has to be ‘more Europe’, not ‘less Europe’* (D:19). De argumentatie varieert van de noodzaak tot coördinatie, tot ideologische voorkeuren en de mogelijkheid tot democratisering. Het eerste argument wordt hierbij het frequentst aangehaald. De voorstanders van het *sixpack* geven aan dat supervisie noodzakelijk is, preventief werkt en dat automatische sancties van bovenaf de politieke Raad buitenspel zet. Bij het laatste punt wordt gerefereerd aan de mogelijkheid tot *political bargaining* in de Raad om de regels te omzeilen. Door de mogelijkheid tot onderhandeling van de Europese Raad is het oorspronkelijke stabiliteitspact ondermijnd. Het zwakke stabiliteitspact is in het EP een veelgehoorde oorzaak voor de huidige crisis. Het intergouvernementele overleg in de Raad maakte het mogelijk voor de ministers van financiën *‘to cover each other’s backs’* (D:40). Door de invloed van de Raad in te perken en automatismen in te voeren is het mogelijk de economie los te koppelen van de politiek en tot een stabiele *European governance* te komen. Dit is voor veel parlementariërs een vereiste om een *‘improved harmonisation’* (S1:27) tussen

de Eurolanden te garanderen in de toekomst. Convergentie van de eurozone is noodzakelijk om het EMU- project tot een succes te brengen, de crisis te bestrijden en een volgende te voorkomen. Zo kan worden voorkomen dat er grote verschillen optreden binnen de eurozone betreffende overheidsuitgaven, verwachte groeicijfers en begrotingsbeleid. *'Bolstered EU supervision (..) is an essential prerequisite'* (S1:36) om divergentie tegen te gaan en *'horse trading'* (S2:33) uit te bannen.

Een tweede argument is meer gebaseerd op de ideologische voorkeuren van de parlementariërs. Het verlies van soevereiniteit door de lidstaten wordt door hen niet gezien als negatieve ontwikkeling, maar is een stap in de goede richting voor de *'pro- Europeanists and federalists'* (S1:2). Ten slotte wordt meerdere malen gerefereerd- en inhoudelijk gereageerd op de kritieken van de tegenstanders. Een van de stokpaardjes van de oppositieleiden die het confederale discours aanhangen, het democratisch tekort, wordt door de voorstanders in positieve zin genoemd. Zij spreken het idee tegen dat er een groter democratisch tekort zal ontstaan met de aanneming van dit pakket, door *'involving the national parliaments and the European Parliament'* (S2:37) en zo de democratische legitimiteit en transparantie waarborgen. Dit moet mogelijk worden door een grotere betrokkenheid van het EP gedurende het surveillance proces (-1c) en door de posities en besluiten van de Commissie publiek te maken (-1d) (Rapport ECON 2011: 7) Zo wordt er benadrukt dat er een grotere rol van het parlement zal zijn om het democratisch tekort te compenseren.

4.2.2 De pleitbezorgers

De felle tegenstand uit de hoek van het confederale discours betekent niet dat zij het dominante discours vertegenwoordigen. De voorstanders van supranationale coördinatie betogen dat de automatische sanctionering een must is om de crisis tot een einde te brengen en achten de soevereiniteitsoverdracht een noodzakelijk kwaad. Waar dit automatisme door de tegenstanders wordt aangedragen als negatief onderdeel van het pakket, spreekt een forse meerderheid zich uit voor deze maatregel. Deze *discours clash* wordt voornamelijk door een kwantitatieve meerderheid in het voordeel beslist van de voorstanders. Het supranationale discours had een sterke invloed in het parlement, door de numerieke meerderheid van de partijen die dit discours aanhingen, maar ook door de eenduidigheid van de boodschap.

Het is hier opvallend dat de leden, die betogen dat sanctionering en coördinatie de hoeksteen moet worden van het nieuwe systeem, voornamelijk uit het kamp van de EPP (36% zetelpercentage) en ALDE (11,5%) komen. De transnationale discourscoalities lijken hier dus duidelijk langs de lijnen van de Europese partijpolitiek te lopen. Ook de meer linksgeoriënteerde partijen VERTS (7,5%) en S&D (25%) spraken zich uit voor meer coördinatie, maar benoemden dit vaak slechts secundair (zie 4.3). Op deze wijze is het mede mogelijk dat de voorstanders van supranationale coördinatie een grote meerderheid hadden ten opzichte van de partijen die het confederale discours aanhingen (zie figuur 3). De verdieping van Europese integratie heeft bij de meerderheid in het Parlement prioriteit boven nationale soevereiniteit (Versluis 2007). Dit bleek ook tijdens de besluitvorming van het *sixpack*, waar de bredere voorkeur voor ‘meer Europa’ dominant was aan het kleinere confederale discours.

De partijen die heil zagen in meer supranationale supervisie onderscheiden zich door de eenheid die ze in woord uitdragen. Waar het confederale discours verdeeld werd geopenbaard, met argumenten tegen soevereiniteitsoverdracht, democratische legitimiteit en ongelijke verdeling, valt dit discours op door coherentie en eendracht. Het aantal argumenten van voorstanders van supranationaliteit is niet zozeer veel groter in aantal dan die van de tegenstanders, maar wel eenduidiger. De noodzaak tot supranationale coördinatie wordt door bijna elke voorstander steevast genoemd tijdens het debat, waarbij dit wordt geëtaleerd als objectieve waarheid. De meerderheidsfracties blijven vasthouden aan dezelfde standpunten voor meer coördinatie, waar een minderheid van deze groep idealistische overwegingen benoemd of reageert op tegenargumenten. De voorstanders blijven consistent hameren op het belang van ‘*a transfer of powers*’ (D:14) van de lidstaten naar Brussel, en hebben door de eenduidigheid en meerderheid een sterke positie in het Parlement.

4.2.3 Retoriek

Supranationale supervisie wordt niet alleen breed gedragen in het parlement, maar tevens minder dramatisch verwoord dan de overtuigingen van het confederale discours. Wel wordt er gebruik gemaakt van symboliek, wordt getracht de standpunten tegen het *sixpack* inhoudelijk te pareren en ten slotte de maatregelen zo te *framen* dat de meerderheid van het parlement zich kan vinden in het pakket.

De symbolische representatie van de werkelijkheid wordt voornamelijk gebruikt om de noodzaak van de automatische sanctionering te verduidelijken. Het oude stabiliteitspact was niet meer bruikbaar omdat de regels eerder waren overtreden, en de ministers in de Raad niet tegen elkaar optraden omdat *'he who is without sin cast the first stone'* (D:33). Het ontbreken van een intern correctiemechanisme wordt daarbij vergeleken met een stenen huis, gebouwd zonder stevig fundament. Bij de constructie is het fundament, als representatie van het stabiliteitspact, niet voorzien van voldoende cement waardoor het niet stevig genoeg is gebleken. Het pact moet worden verstevigd om er zorg voor te dragen dat de volgende keer de *'eurozone cannot totter'* (D:19).

De tweede observatie heeft betrekking op de interactie met de andere parlementariërs en de argumenten die zij hebben gegeven. Veelvuldig wordt er gereageerd op de tegenstanders van het supranationale discours, met name op de macht van de ongekozen Commissie. Veel voorstanders pareren deze kritiek door te wijzen op de grotere invloed die het democratisch gekozen parlement zal gaan spelen. Door in te gaan op de kritieken van de tegenstanders wordt getracht deze te neutraliseren en aan te duiden dat ook deze belangen worden behartigd. Door te suggereren dat verschillende belangen worden behartigd is het mogelijk het draagvlak te vergroten en het eigen discours te doen prevaleren boven een ander discours (Chilton & Schäffner 1997). Dit gebeurde voornamelijk in de stemverklaringen, waar meer dan tijdens het debat, de strategische positionering werd aangegrepen om het eigen discours zo te *framen* dat het een breed draagvlak kon opleveren.

Positieve *framing* is een veelgebruikte tactiek gebleken, welke onder meer door de aanhangers van het supranationale discours werd gebruikt. Bepaalde democratische verworvenheden, zoals *'greater transparency and involvement of European Parliament and national parliaments'* (S1:40) werden benadrukt. De genoemde bezwaren van aanhangers van het confederale discours worden als het ware gebagatelliseerd door de democratische legitimiteit te benadrukken, nu zowel het EP en de nationale parlementen meer invloed zullen krijgen. Niet enkel de supranationale coördinatie en de soevereiniteitsoverdracht worden benadrukt door de aanhangers van dit discours, laat staan steeds expliciet benoemd. Het pakket en de gevolgen worden breed *geframed*, zonder veelvuldig te benoemen dat dit het resultaat is van de inspanningen van de partijen die dit discours aanhangen. Het positief *framen* van de maatregelen vergemakkelijkt het voor de tegenstanders om zich te conformeren aan het dominante discours zonder teveel gezichtsverlies te lijden (Steiner 2004).

Een tweede punt dat opvalt met betrekking tot *framing* binnen dit discours is het pretenderen van objectiviteit. *'The European Parliament delivered the right thing'* (S2:104), en heeft zorg gedragen voor een pakket dat de beste optie is voor de Europese bevolking, zo is te lezen. Voor de aanhangers van dit discours is er geen twijfel dat dit pakket bestaat uit de noodzakelijke onderdelen, en laten hier geen twijfel over bestaan. De voorstanders proberen deze oplossing op deze wijze te *framen* als *common sense*, wat zich onder meer uit in het feit dat een grote meerderheid het woord *'necessary'* gebruikt in zijn of haar argumentatie. Deze strategische communicatie is een duidelijk teken dat de voorstanders anderen willen overtuigen door te veronderstellen dat zij het gelijk aan hun zijde hebben (Hendry 2000: 966).

4.3 Keynesiaanse discours

Naast de tegenstelling tussen confederale en supranationale voorkeuren is er een tweede *discours clash* te herkennen tijdens de besluitvorming (Wagenaar & Cook 2003). Deze heeft geen betrekking op minder Europa, maar op hoe 'meer Europa' gestalte moet krijgen. Het Keynesiaanse discours prefereert een actieve rol van Europa in de lidstaten, door middel van stimulerende maatregelen om groei te creëren. Pure bezuinigingen helpen niet om de crisis te beëindigen, zo is de centrale strekking die voornamelijk door de S&D, VERTS, en in mindere mate GUE, wordt beargumenteerd. Hierbij proberen deze parlementariërs in te spelen op het idee van onrechtvaardigheid en de ongelijke lastenverdeling die voort zou vloeien uit het bezuinigingsbeleid.

4.3.1 Inhoudelijke argumenten

De felste tegenstand van het pakket aan maatregelen komt uit de hoek van de aanhangers van een Keynesiaanse politiek. Deze, voornamelijk linkse parlementariërs, uiten hun onvrede over de nadruk op bezuinigingen en een tekort aan stimulerende, Keynesiaanse maatregelen. Zij ageren voornamelijk tegen het feit *'that there is no alternative to your austerity-only agenda.'* (D:14). De sociale cohesie staat onder druk doordat er puur wordt bezuinigd, waar de progressieve fracties in het parlement een betere balans willen tussen bezuinigingen en stimulerende maatregelen. Aan de basis van dit discours staat de Keynesiaanse overtuiging dat, door in de economie te investeren, er meer banen en groei wordt gecreëerd. Louter bezuinigingen zal het tegenovergestelde effect hebben, zo wordt beargumenteerd. Veel

Parlementsleden benoemen de beperkingen van het pakket, en de eenzijdige insteek van de maatregelen, welke *'increasingly neoliberal'* zijn (S1:24). De neoliberale insteek is volgens de meeste leden van de S&D, VERTS en GUE het verkeerde alternatief.

Het pakket moet zorg dragen voor *'a comprehensive and integrated solution'* (S2:16) van de crisis en zowel stimulerende als bezuinigingsmaatregelen omvatten. Voornamelijk in de stemverklaringen is de onvrede te lezen dat dit pakket niet aan deze norm voldoet. Hierdoor zal er een kromme lastenverdeling ontstaan en zullen de *'crippling austerity measures'* (S1:25) voornamelijk de sociaal zwakkeren in de samenleving treffen. De bezuinigingen zullen leiden tot ontslagen en een krimpende economie, waarbij de armen als eerste worden getroffen. Daarom wordt beargumenteerd dat de economische sector zou moeten meebetalen, om de sociaal zwakkeren te kunnen ontzien. De banken staan aan de basis van de crisis, maar worden ontzien met het *sixpack*. Dat dit mogelijk is wordt gewijd aan de neoliberale politiek en de macht van de financiële sector. Door de machtige positie van banken en rating agencies worden de bezuinigingen uitgevoerd om de schulden af te kunnen betalen, *'just to serve the interests of large companies and Financial institutions'* (S1:38). Het Europees Parlement danst naar de pijpen van deze organisaties.

Deze 'liberale val' is een veelgenoemd verwijt en argument tegen de bezuinigingsmaatregelen. Het blinde vertrouwen van overheden en de EU in de gedereguleerde banken is de oorzaak dat er nu enkel bezuinigd kan worden, en geen andere opties kunnen worden toegepast. Met dit pakket laat Europa zich puur leiden door banken en financiële instellingen, omdat *'its eyes are glued on the rating agencies'* (D:39). De mogelijke afwaardering door de *rating agencies* verlamt volgens velen de Europese instituties, die enkel zo snel mogelijk de markten willen geruststellen om verdere instabiliteit van diezelfde markten te voorkomen. Hierbij wordt voorbij gegaan aan zaken als duurzame en gelijkmatige groei en investeringen.

4.3.2 De pleitbezorgers

In het parlement staan de linkse- en rechtse partijfracties lijnrecht tegenover elkaar waardoor er een duidelijke scheidslijn werd geopenbaard in het parlement tussen deze fracties. De discoursen die hier gemanifesteerd werden liepen langs de lijn van de verschillende partijverbanden in het EP, waarbij de politieke kleur de preferenties van de leden vorm heeft

gegeven. Deze transnationale discourscoalities en hun impliciete belangen en voorkeuren komen voortdurend aan het oppervlak tijdens de discussie (Hajer & Wagenaar 2000). De partijfracties S&D en VERTS zijn belangrijkste vertegenwoordigers van het Keynesiaanse discours. Met een gezamenlijke 32,5% van de stemmen vormen zij niet de meerderheid, maar voeren zij wel de oppositie aan, en blijven het belang van een goede balans benadrukken. Ook de GUE- fractie bevindt zich aan de linkerzijde van het parlement, zij het dat deze fractieleden zich meer richten op de confederale voorkeuren die zij willen verdedigen (zie figuur 4).

De fracties S&D en VERTS spelen een sleutelrol in de besluitvorming, juist doordat zij geen voorkeur hebben voor een confederale oplossing. De parlementariërs uit deze fracties richten zich primair op de totstandkoming van Keynesiaanse maatregelen, maar combineren dit met een voorkeur voor supranationale coördinatie. Veel van deze fractieleden hangen ideeën aan van het Keynesiaanse discours en van het supranationale discours en staan zodoende niet per definitie negatief tegen alle maatregelen en onderdelen van het *sixpack*. Dit blijkt ook uit de stemverklaringen, waarin individuele leden van deze fracties aangaven dat *‘I opposed four of the so-called ‘sixpack’*’(S2:101), wat impliceert dat deze parlementariër vóór twee maatregelen heeft gestemd. Dit betekent niet dat er de tegenstanders van het ordoliberalen beleid zich neerleggen bij het zogenaamd eenzijdige beleid van bezuinigingen en een tekort aan stimulerende, Keynesiaanse investeringen. Wel is er een bepaald pragmatisme te herkennen in het stemgedrag van de S&D en VERTS- parlementariërs.

De partijdiscipline blijkt bij deze fracties een belangrijke rol te spelen en zorgt voor een vrij eenduidig stemgedrag. Toch blijkt uit de stemverklaringen dat deze eenduidigheid op de proef wordt gesteld en verschillende parlementariërs voor onderdelen van het pakket stemmen, *‘despite the instructions of my group’* (S2:1). Dit wordt ingegeven door de invloeden van het supranationale discours, die op steun kan rekenen van veel fractieleden van S&D en VERTS. Maatregelen die leiden tot meer Europa en coördinatie worden om deze reden soms gesteund, ondanks het ordoliberalen karakter. De pleitbezorgers van het Keynesiaanse discours zijn standvastig en eenduidig in hun overtuiging, maar zijn daarbij ook vatbaar voor andere ideeën. Welke ontwikkeling dit met zich meebrengt wordt in hoofdstuk 5 behandeld.

4.3.3 Retoriek

Dit discours kent enkele opvallende kenmerken op retorisch vlak. Waar voornamelijk in het debat fel van leer wordt getrokken om de eigen ideeën te ondersteunen en het ordoliberalen discours aan te vallen, ebt dit felle taalgebruik weg in de stemverklaringen. Hier wordt meer manipulatief taalgebruik gebezigd en de onrechtvaardigheid van de maatregelen benadrukt om zo het denkpatroon in het parlement te veranderen. Ten slotte valt op dat er in de verklaringen gebruik wordt gemaakt van strategische *framing* van de maatregelen, en de verworvenheden en positieve onderdelen worden geaccentueerd.

Het felle, directe taalgebruik komt voornamelijk tijdens het debat naar voren, waar de aanhangers van het Keynesiaanse discours de centrumrechtse partijen verwijten dat de lasten van de maatregelen op het bordje van de sociaal zwakkeren terecht komen. Dit komt voornamelijk voort uit ‘*party political game-playing*’ (D:35), waarbij de oppositie het rechtsgeoriënteerde ordoliberalen beleid aan de orde stelt. Dit partijpolitieke ‘*finger-pointing*’ richt zich op de oneerlijke verdeling van de lasten, waarbij de financiële markten en banken worden uitgesloten van betalingen. De uitbuiting van de zwakken wordt hierbij vergeleken met de standenmaatschappij van vroeger, waar ‘*the nobility had exemption from taxation*’ en alleen de ‘*little guys were paying taxes*’ (S1:2). Toch wordt fel en manipulatief taalgebruik minder frequent gebezigd dan bij het confederale discours. Het bezuinigingsprogramma van de centraal- rechtse partijen kan niet op veel goedkeuring rekenen, maar de oppositie blijkt dit enkel in het debat fel te verwoorden, en in de stemverklaringen dit gematigd te doen.

Door op de invloed en afzijdigheid van de financiële sector te wijzen proberen de aanhangers van het Keynesiaanse discours de onrechtvaardigheid van de maatregelen aan te duiden. Dit is een manier om het denkpatroon strategisch proberen te beïnvloeden (Hajer 2000). Zo proberen zij in te spelen op het rechtvaardigheidsgevoel van de parlementsleden, door te stellen dat deze voorstellen er voor zorgen dat er geen hoop is voor ‘*hardworking people*’ die hard zijn geraakt door de crisis die niet door hun veroorzaakt is, ‘*but will be hit again to repair the damage*’ (D:14). Om invloed uit te oefenen op het *discursieve design* wordt manipulatief taalgebruik hier niet geschuwd (Hajer 2000).

Een ander belangrijk kenmerk van dit discours is dat de parlementariërs die Keynes ideeën aanhangen, zich strategisch opstellen en de maatregelen positief proberen te *framen*. Vooral in de stemverklaringen is te lezen dat sommige maatregelen een stap in de goede richting zijn en een ‘*progressive method*’ zijn om de problemen te lijf te gaan (S1:11). Opvallend veel

aanhangers van het Keynesiaanse discours stemmen voor (onderdelen van) het pakket. Hierbij duiden ze duidelijk aan dat de progressieve onderdelen van de regulering de doorslag hebben gegeven. De politici van linkerkzijde accentueren de verworvenheden om de uitkomsten positief te *framen*, ondanks dat de eigen belangen niet geheel zijn behartigd (Steiner 2004). *Framing* lijkt hier de voornaamste reden voor de oppositie om zich achter een, of meerdere, rapporten te scharen. De zetelverhouding zorgt ervoor dat er geen winst behaald kan worden door tegen te stemmen of de gebreken van het pakket te benadrukken. De verworvenheden benadrukken is de enige wijze hoe deze politici een bepaalde vorm van succes kunnen opeisen.

4.4 Ordoliberalere discours

De tegenhanger van het Keynesiaanse discours is het ordoliberalere discours, waar de nadruk wordt gelegd op ‘*sound economics*’ en in mindere mate op investeringen om de financiën op orde te brengen en nieuwe groei te creëren. De rechtse meerderheid houdt vast aan de overtuiging dat terugdringen van overheidstekorten en budgetoverschotten de sleutel is om de crisis te bezweren. Dit houdt in dat er een fundamenteel verschil bestaat tussen grootste fracties in het parlement. Waar de grotere linksgeoriënteerde partijfracties het Keynesiaanse discours aanhingen, waren de centraal- rechtse partijfracties PPE en ALDE de pleitbezorgers van het ordoliberalere discours. Het taalgebruik van de parlementariërs uit deze fracties is interessant, gezien zij zich richten op het vergroten van draagvlak en niet expliciet de overwinning opeisen, die voortkomt uit een meerderheidspositie.

4.4.1 Inhoudelijke argumenten

De rechtse meerderheid van het parlement omarmt de eerste concepten van het *sixpack*, met de overtuiging dat beperking van de overheidsschulden de eerste stap is naar de oplossing van de crisis. Hierin ligt de overtuiging dat de oplopende schulden aan de basis staan van de huidige crisis en dat dit een vaststaand gegeven is, en een kwestie van ‘*Learning from what we have learned already*’ (D:38). Deze les uit het verleden moet de overtuiging wekken dat de oplossing schuilt in het terugbrengen van de overheidsschulden (Torgerson 2003). Een terugkerend kernwoord is ‘*budgetary policy*’ wat een dominant onderdeel is van dit discours (van Dijk 1997). Met strakke budgetten is het mogelijk om de schuldenlast terug te brengen

en weer gezonde overheidsfinanciën te creëren. Deze gezonde overheidsfinanciën staan aan de basis van nieuwe economische groei, wat het uiteindelijke doel van de maatregelen is.

De voornaamste kritiek op het pakket vanuit het Keynesiaanse discours is de eenzijdigheid van de maatregelen. Puur bezuinigen zou volgens hen de economie een volgende klap toebrengen. De voorstellers- en aanhangers van het ordoliberalen discours- creëren een ander beeld van het pakket, waarbij wordt benadrukt dat er wel degelijk aanpassingen zijn gedaan en er naar de oppositie is geluisterd. Verschillende parlementsleden benadrukken de goede balans tussen bezuinigingen en stimulerende maatregelen, en dat er sprake is van *'compatibility between fiscal discipline and the goals of economic growth and employment'*. (S1:12). Het pakket kent daarbij maatregelen voor de kort- en lange termijn door het budgettekort terug te brengen, maar ook het investeringsklimaat wordt verbeterd en zo nieuwe bestedingen aanspoort. Zowel de budgettering is noodzakelijk volgens de ordoliberalen, maar ook *'improving the preconditions for investments and the development of the internal market'* (S1:16).

De leden van PPE en ALDE merken veelvuldig op dat er wel degelijk een balans is in het *sixpack*. Ze refereren veelvuldig aan het maatwerk dat wordt geleverd met dit pakket. Zowel de juiste balans tussen bezuiniging en stimulatie is hier een onderdeel van, als ook het gebruik van een scorebord om landen op eerlijke wijze te monitoren. Zo zal rekening worden gehouden met landspecifieke omstandigheden en relatieve ontwikkelingen in plaats van harde cijfers. Het scorebord is het levende bewijs van de juiste balans en het maatwerk dat wordt geleverd met de maatregelen, waarbij onder meer *'the real economy, including economic growth and employment and unemployment rates'* (S1:6) zorgvuldig in de gaten worden gehouden.

Deze goede balans is echter van secundair belang. Het centrale argument in dit discours is de genoemde *'sound economics'*. Met gezonde overheidsfinanciën, budgetten die niet worden overschreden en een schuldenverlaging is het mogelijk om de crisis een halt toe te roepen. Dit is een belangrijker onderdeel van het pakket dan de investeringen en stimulerende maatregelen. Per slot van rekening is het niet mogelijk *'that we can build growth on top of a mountain of debt'* (S1: 29).

4.4.2 De pleitbezorgers

De belangrijkste partijfracties die dit discours ondersteunen zijn de PPE en ALDE. Met respectievelijk 36% en 11,5% hebben zij een groot deel van de zetels in het parlement en een meerderheid ten opzichte van de Keynesiaanse oppositie. Tegenstanders beklagen zich over deze positie van de ordoliberalen en de inhoud van het *sixpack*, die voortkomt uit *'the directorate of powers that hold the majority in the European Parliament'* (S1:24). Door de zetelverdeling heeft dit discours een sterke positie in het parlement, maar heeft het geen absolute meerderheid. De oppositie is echter verdeeld in het confederale discours en het Keynesiaanse discours, waardoor de leden van de PPE en ALDE niet enkel het ordoliberaal standpunt benadrukken. Ook de ideeën van de andere discoursen, zoals democratische legitimiteit, de noodzaak tot supranationale coördinatie en de juiste balans van de maatregelen worden benoemd door de aanhangers van het ordoliberaal discours. Dit is onderdeel van een strategische positionering, wat verder wordt behandeld in 4.4.3.

De voorstanders van supranationale coördinatie vormen bij de stemming de meerderheid en bestaat uit een eenduidige groep. Dit vloeit mede voort uit een sterke positie van de conservatieve, rechtse partijfracties welke een relatieve zetelmeerderheid hebben in het Parlement. Daarbij stellen andere parlementariërs zich tijdens de laatste stemverklaring realistisch op en stemmen pragmatisch per onderdeel. Dit betekent niet dat zij behoren tot de pleitbezorgers van het ordoliberaal discours, maar wel dat ze niet faliekant tegen de inhoudelijke ideeën van dit discours zijn. Voornamelijk in de tweede stemverklaring is te zien dat het ordoliberaal discours breder wordt gedragen dan het geval was tijdens het debat. Dit gaat ten koste van de eenduidigheid van argumenten om voor (onderdelen) van het pakket te stemmen, maar levert wel een sterkere positie op. Het grootste discours wordt op deze wijze als het ware aangevuld met nieuwe aanhangers, zij het met verschillende argumenten waarom zij deze ideeën steunen.

4.4.3 Retoriek

Een viertal verschillende kenmerken vallen op bij het ordoliberaal discours. Ten eerste wordt in het debat fel gedebatteerd en het Keynesiaanse discours op soms directe wijze aangevallen. Van deze tendens is echter tijdens de stemverklaring weinig terug te vinden, waar voornamelijk positieve *framing* plaatsvindt van de maatregelen om zo ook de aanhangers van

het Keynesiaanse discours positiever te stemmen. Een derde element dat opvalt is dat er benadrukt wordt dat het de verantwoordelijkheid is van het parlement om een sterk pakket te leveren, en dat de tegenstanders niet kunnen weglopen omdat het oneens zijn met de ordoliberalen in plaats daarvan. Het laatste kenmerk is de duidelijke koppeling die wordt gemaakt met het supranationale discours, en in mindere mate met het confederale discours. Door deze koppeling wordt het ordoliberalen discours verbreedt om zo een breder draagvlak te creëren in het parlement.

De parlementariërs van het ordoliberalen discours schromen niet om in het debat het Keynesiaanse discours met felle bewoordingen aan te vallen. Zo wordt betoogd dat het Keynesiaanse model niet werkt, waar dit beleid aan de basis heeft gestaan van de crisis. Overal waar de crisis het hardst toe heeft geslagen werden geleid door *'socialist governments'* die verantwoordelijk gehouden kunnen worden voor de *'budgetary and financial problems'* (D:30) Ook wordt expliciet de mankementen van de linkse oppositie opgesomd door te concluderen dat *'the magic formula'* van Keynes niet werkt, gezien *'Unfortunately, money does not grow on trees'* (D:6). Retorische elementen en metaforen worden in het debat aangegrepen om het gelijk van een discours aan te duiden (White 1990).

Deze taal wordt veel minder gebruikt in de stemverklaringen, waar juist de positieve punten van het Keynesiaanse discours worden aangeduid. Naast het *'budget policy'* zijn ook *'investments and development of the internal market'* van groot belang (S1:16). Opvallend genoeg worden deze Keynesiaanse elementen, ofwel de 'magische formule' eerder nog genoemd als onwerkbaar, maar hier genoemd als belangrijke elementen in het pakket. De voorstanders proberen de maatregelen positief te *framen*, waarbij de verworvenheden van het parlement worden benadrukt, waaronder de goede balans van de maatregelen. Zo wordt aangegeven dat er een significante stap voorwaarts is gemaakt, door een systeem te creëren gebaseerd op *'the sanctions aspect of the Stability and Growth Pact'*, maar tevens *'enables the introduction of real incentives'* (S2:42). Door de interactie tussen het Keynesiaanse en ordoliberalen discours zijn deze mogelijk dichterbij elkaar gekomen, waardoor er meer stimulerende elementen zijn opgenomen in het pakket (van Dijk 2010). Anderzijds kan het positief *framen* onderdeel zijn van het verbreden van het discours om zo een groter draagvlak te creëren en tegenargumenten te neutraliseren (Chilton & Schäffner 1997).

Het derde element betreffende de retoriek van de aanhangers van dit discours is de duidelijke koppeling die wordt gemaakt met het supranationale discours. Het gros van de voorstanders

motiveert zijn of haar stem door te wijzen op de supranationale supervisie en coördinatie of op het belang van de automatische sanctionering als soort ‘stok achter de deur’ waar een preventieve werking vanuit gaat. Zo wordt gesuggereerd dat de ordoliberales maatregelen succesvol zullen zijn omdat ‘*the Union will be increasingly prepared to coordinate and to prevent potential problems*’ (S2:93). Door de nadruk te leggen op de supranationale coördinatie, en deze te combineren met het ordoliberales discours wordt dit laatste discours gekoppeld met het supranationale. De voordelen van het ordoliberales discours worden in één adem genoemd met de supranationale ideeën, die breed worden gedragen in het parlement. Hiermee wordt mogelijk getracht steun te verwerven onder de partijfracties die voor supranationale coördinatie zijn. Zo wordt er ook mogelijk een opening gecreëerd voor deze fracties om de positieve supranationale elementen van het pakket te benadrukken en de uitkomst van het besluitvormingsproces positief te *framen*. Zo wordt de tegenstanders van het pakket een mogelijkheid geboden om zich aan dit discours te conformeren, zonder teveel gezichtsverlies te leiden (Steiner 2004).

Een laatste retorisch kenmerk van dit discours is dat de parlementsleden die voor het pakket zijn, de overige parlementsleden wijzen op de verantwoordelijkheid die zij dragen als medewetgever, om tot een besluit te komen. Het wijzen op verantwoordelijkheid is een onderdeel van *verbal persuasion*, waarbij het conformeren aan het algemene belang centraal staat (Chilton & Schäffner 1997). De onenigheid in het parlement gaat ten koste van de besluitvaardigheid die noodzakelijk is om de crisis te bezweren, zo beweren enkele parlementsleden. Het is niet verantwoordelijk om te zeggen ‘*I am not happy with this, goodbye, have a nice day*’ (D:22). Het taalgebruik om dit punt duidelijk te maken wordt gekenmerkt door de nadruk op de gedeelde verantwoordelijkheid ‘*to face up ‘our’ responsibilities*’ (D:5). Met de woordkeuze voor ‘onze’ verantwoordelijkheid probeert men het denkpatroon in het parlement te beïnvloeden (Hajer 2000). Dat de aanhangers van de overige discoursen hiervoor hun belangrijkste ideeën en overtuigingen aan de kant moeten zetten wordt niet benoemd. Het ordoliberales discours probeert op deze wijze te benadrukken dat de parlementariërs een belangrijke rol hebben binnen Europa als parlementsleden, en dat dit boven partijgerelateerde geschillen staat. Er moet een eind komen aan de ‘*soapbox speeches*’ en de partijpolitieke spelletjes, en hoog tijd dat Europa’s ‘*joined forces*’ verantwoordelijkheid nemen en dit pakket aanneemt (D:10).

4.5 Economisch ‘restdiscours’

De behandelde vier discoursen vertegenwoordigen de belangrijkste ideeën die aan de basis staan van de besluitvorming in het Europese parlement. De meeste argumenten en bijdrages in het debat en beide stemverklaringen worden door deze discoursen vertegenwoordigd, en deze discoursen zijn representatief voor de verschillende voorkeuren en belangen die aanwezig zijn in het parlement. Voor de volledigheid is het echter niet mogelijk om aan een laatste ‘restgroep’ aan argumenten voorbij te gaan. Verschillende parlementariërs benadrukken economische belangen die aan de basis staan van hun stem. Hiermee wordt voornamelijk gerefereerd aan de noodzaak om de markten te stabiliseren, de speculaties te stoppen en macht terug te nemen van de financiële sector door middel van regulering. Vaak worden deze argumenten secundair benoemd nadat men de voorkeur voor een van de vier discoursen heeft aangeduid. Ook is er niet een specifieke groep parlementariërs, of fractie, aan te wijzen die dit ‘restdiscours’ steunt. Desondanks worden er verschillende inhoudelijke argumenten gegeven welke niet onder de eerste vier discoursen vallen, wat reden is om deze hier kort te benoemen.

De inhoudelijke argumenten zijn samenhangend en voornamelijk gericht tegen de grote rol van de markten. Zo wordt beargumenteerd dat er een belangrijk signaal uitgaat naar de financiële markten als het pakket wordt aangenomen. Hier wordt een causaliteit verondersteld tussen het pakket en de stabilisatie van de markten, gezien *‘strong fiscal discipline are rewarded by lower funding costs in the financial markets’* (D:20). De stabilisatie van de markten is noodzakelijk om speculaties te stoppen. De oplopende rentes moeten een halt toe worden geroepen, en dit is mogelijk door dit pakket op korte termijn te implementeren. Het afwaarderen van nationale economieën door *‘rating agencies’* wordt door verschillende parlementariërs aangedragen als belangrijkste argumentatie om in te stemmen met het pakket. Hierin schuilt veel ergernis dat door een deel van het parlement wordt geuit. De mogelijkheid van *‘rating agencies’* om regeringen onder druk te zetten, door over hun kredietwaardigheid te oordelen, doet een groep parlementariërs ertoe bewegen om deze organisaties aan banden te willen leggen. Regulering is volgens hen noodzakelijk, en voorwaarden hiervoor moeten in het pakket worden opgenomen. Deze ergernis bestaan voornamelijk uit het idee dat *‘Goldman Sachs rules the World. Not governments’* (S2:3). Marktspeculaties moeten worden teruggedrongen, en de overheden moeten de touwtjes weer in handen nemen door de markten te reguleren.

In tegenstelling tot de hoofddiscoursen worden deze argumenten niet door een eenduidige groep of specifieke fractie benoemd. Leden van verschillende fracties refereren in hun bijdrage aan deze inhoudelijke argumenten. Daarbij komen de argumenten voor stabilisatie voornamelijk uit de hoek van de voorstanders, van de partijfracties PPE en ALDE. Met het aannemen van het pakket ‘*we are sending out a message*’, (D:38) waarbij dit argument wordt aangegrepen om anderen te overtuigen om voor te stemmen. Argumenten over de beëindiging van speculatie en hoge rentes worden voornamelijk gegeven door afgevaardigden uit de zuidelijke landen. Zo onderscheidt de Italiaan Alfredo Pallone zich door zijn bijdrages elke maal af te ronden door te wijzen op het belang ‘*to stop speculation*’ (S1:20). Nationale belangen staan hier aan de basis, gezien voornamelijk de zuidelijke eurolanden slecht werden beoordeeld door de grote *rating agencies*, met het gevolg dat ze hoge rentes moesten betalen voor hun leningen. De wens tot regulering van de markten wordt geuit door verschillende fracties. De voorstanders wijzen hierbij op de positieve consequentie die het pakket zal hebben betreffende de grip op de markten, waar de tegenstanders juist wijzen op de vrijheid die de markten behouden door de beperkte invloed van het pakket. Deze laatste groep motiveert haar tegenstem door te wijzen op het tekort aan regulatie van de ‘*irresponsible and increasingly dangerous financial sector*’ (D:15).

De argumenten worden door zowel de voor- als tegenstanders van het pakket gebruikt om hun voorkeuren kracht bij te zetten. *Framing* is ook hier een wijze om dit te doen. De tegenstanders van het pakket wijzen op de druk van de gedereguleerde financiële sector en dat het pakket een ‘*abdication*’ inhoudt, en de machtspositie van deze sector juist zal worden versterkt (S2:25). Voorstanders van het pakket duiden symbolisch aan dat ‘*this report represents another cylinder of oxygen*’ (S2:3), welke de euro voor een wisse dood kan behoeden. Er moeten stappen worden genomen, en ongeacht of dit de perfecte oplossing is, wordt er met het *sixpack* een belangrijk signaal afgegeven aan de financiële markten. Anderen betogen dat er een duidelijke causaliteit is tussen het aannemen van het pakket en de stabilisatie van de markten. Deze actie- reactie logica gaat soms gepaard met een bepaalde vorm van gepretendeerde objectiviteit, of onpartijdige rationaliteit (Torgerson 2003). Hier wordt de link benadrukt tussen het pakket en het inperken van de macht van de financiële sector. Door deze causaliteit als algemene kennis te *framen* is het mogelijk dat andere parlementariërs onbewust hun preferenties aanpassen ten gunste van het pakket dat er ligt (Hendry 2000).

4.6 Positionering

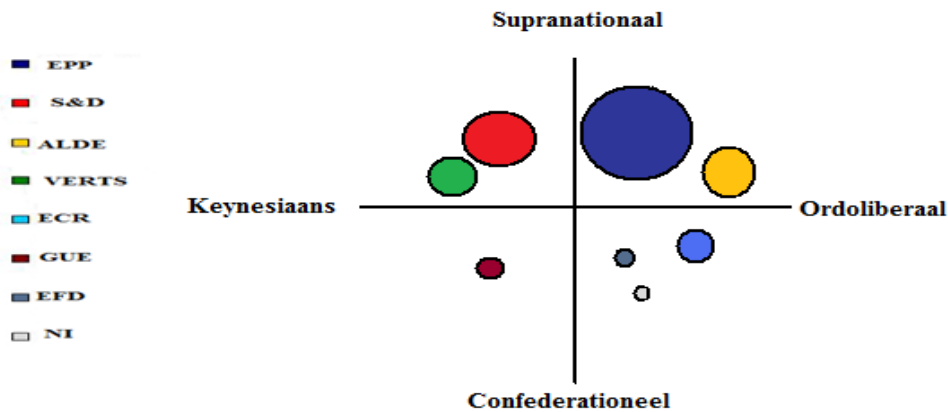
Welke conclusies zijn te trekken na de analyse van de verschillende discoursen, de inhoudelijke argumenten, sterkte en eenduidigheid van de pleitbezorgers en de vormgeving van de uitspraken en verklaringen? De bevindingen die in deze paragraaf behandeld worden geven de statische positionering van de discoursen tijdens het besluitvormingsproces weer. Hieruit zijn enkele eerste conclusies te trekken, zoals de verschillende sterktes van de discoursen, de diverse methoden die gebruikt worden om te overtuigen, en in welke mate deze bevindingen overeen komen met het theoretische model. Maar deze conclusies zijn niet voldoende om een definitief antwoord te geven op de centrale vraag. Om de dominantie van een discours te kunnen bepalen is niet alleen een momentopname nodig, maar voornamelijk de ontwikkeling tussen de drie meetmomenten. Wederzijdse beïnvloeding, overtuigingskracht en confirmatie aan andere discoursen zijn belangrijke onderdelen om een ontwikkeling aan te duiden. Juist de inhoudelijke verschillen tussen de drie geanalyseerde meetmomenten geven inzicht van de ontwikkelingen van discoursen in het parlement. Deze worden behandeld in hoofdstuk 5, om hier vervolgens het antwoord op de centrale vraag te geven. De eerste conclusies die aan de basis staan van dat hoofdstuk worden eerst hier overzichtelijk weergegeven.

De concrete stand van zaken die voortkomt uit de analyse openbaart enkele belangrijke onderdelen die ontwikkelingen kunnen verklaren tijdens het besluitvormingsproces. Zo zijn er grofweg vier discoursen te herkennen, waarvan de verschillende standpunten inhoudelijke worden beargumenteerd, door verschillende fracties en op verschillende wijze. Partijdiscipline speelt hierbij een voorname rol en zorgt voor een duidelijke verdeling van het parlement tussen sterke en zwakke discoursen. Retorische mogelijkheden worden vervolgens aangegrepen om deze statische verhoudingen in het parlement te veranderen, zij het door manipulatie, fel taalgebruik, koppeling van voorkeuren of door middel van *framing*.

Allereerst zijn de inhoudelijke voorkeuren te verdelen in een viertal discoursen, welke tegenstrijdig zijn aan elkaar. Waar het confederale discours lijnrecht tegenover het supranationale discours staat, geldt hetzelfde voor het Keynesiaanse- en ordoliberalen discours (zie ook figuur 4). Er is hier sprake van twee verschillende *discourse clashes*. Het vijfde ‘restdiscours’ komt minder sterk naar voren, daar waar de *discourse clash* tussen het Keynesiaanse- en ordoliberalen enerzijds en het confederale- supranationale discours constant op de voorgrond treedt. De argumenten van de parlementsleden geven geen blijk dat zij zich

primair laten leiden door de belangen van de financiële sector, of door druk van economische actoren zoals de *rating agencies*. Hiermee wordt het beeld van de *capitalist democracy*, waarbij de democratische instellingen haar oren laat hangen naar de macht van de markt, grotendeels tegengesproken (Scharpf 1999). Niet de invloeden van de markt zijn leidend, maar de politieke kleur die de parlementariërs aanhangen, en dan voornamelijk de traditionele links- rechtsverhoudingen (Hix 2005). Deze links- rechtsverhoudingen komen tijdens dit besluitvormingsproces het best naar voren in de beleidsmatige voorkeuren voor stimulerende Keynesiaanse maatregelen van linkerzijde, en ordoliberalere bezuinigingsmaatregelen van rechterzijde.

Partijdiscipline is erg belangrijk in het Europese parlement. De eenduidigheid van stemkeuzes onder leden van dezelfde fracties is het bewijs hiervan. Deze supranationale fracties en haar voorkeuren worden door de meeste parlementariërs boven landsspecifieke voorkeuren geplaatst (Versluis 2007). Sporadisch wordt er gerefereerd naar nationale belangen, zeker als de aanhangers van het confederale discours buiten beschouwing worden gelaten. Deze partijdiscipline en indeling in fracties zorgt voor eenduidigheid in het parlement. De grootte van de fracties geeft voor een belangrijk deel aan hoe sterk dit discours is. Door de indeling in vier discoursen en aanverwante partijfracties is het mogelijk het dominante discours aan te wijzen tijdens de besluitvorming van het *sixpack*. Door de relatieve zetelmeerderheid van de PPE en ALDE, de partijdiscipline en hieruit voortkomende eenduidigheid is vast te stellen dat de positie van het ordoliberalere discours het sterkst is. Tevens is zo te concluderen dat het confederale discours verzwakt is door het ontbreken van eenduidigheid en door een minderheid aan zetels. Dit discours wordt aangehangen door vier verschillende partijfracties, waardoor er diverse standpunten worden aangehangen, verschillende argumenten worden gehoord en er van eenduidigheid geen sprake is. De grootte van de fracties geeft zo schematisch het sterkste en zwakste discours weer (zie figuur 4).



Figuur 4. De vier discoursen schematisch weergegeven, met de positionering en grootte van de partijfracties erin verwerkt.

In deze grafiek is te zien dat de partijfracties EPP en ALDE samen een belangrijk deel van de zetels hebben. De rechterzijde van de grafiek heeft hierbij een absolute meerderheid aan zetels ten opzichte van de linkerzijde die een Keynesiaans beleid aanhangt. Uit de analyse is echter gebleken dat het confederale deel van de rechterkant over het algemeen het *sixpack* niet steunt, waardoor er geen absolute meerderheid is. Wel geeft deze grafiek duidelijk weer dat de grootste partijen zich ‘boven de streep’ bevinden, en zodoende het supranationale discours aanhangen. Dit is een belangrijk gegeven om de uiteindelijke overeenkomst te verklaren. Uit deze positionering blijkt dat het overgrote deel van de parlementariërs achter supranationale coördinatie staan en onderdelen van het pakket zullen ondersteunen die dit mogelijk maken. De ordoliberaal insteek van het pakket kan in theorie echter een barrière zijn voor de aanhangers van het Keynesiaanse discours om voor het pakket te stemmen. In hoeverre deze statische positionering is veranderd in de loop van het proces zal worden aangeduid in het volgende hoofdstuk.

Beïnvloeding van deze posities mogelijk door het gebruik van taal, zo bleek uit zowel de theorie als uit de analyse. Verschillende retorische mogelijkheden zijn door de verschillende fracties aangegrepen om de eigen positie te versterken en andere parlementariërs te overtuigen hun stemgedrag te veranderen. Hierbij viel het felle taalgebruik van de aanhangers van het confederale discours op, die vanuit een minderheidspositie het besluitvormingsproces in hun voordeel probeerden aan te beïnvloeden. De pleitbezorgers van het Keynesiaanse discours waren fel in het debat, maar dit taalgebruik ebde weg in de stemverklaringen. Hier probeerden deze parlementariërs de onrechtvaardigheid van het ordoliberaal discours te benadrukken, maar ook vooral de positieve verworvenheden te benoemen. Ook het ordoliberaal discours

werd door haar aanhangers feller verdedigd tijdens het debat dan in de stemverklaringen. De focus lag hierbij in de stemverklaringen niet op de ordoliberalen insteek, want ook de juiste balans werd benoemd en de verantwoordelijkheid die het parlement zou hebben om tot een besluit te komen. Het belangrijkste onderdeel van deze strategische positionering was de duidelijke koppeling met de ideeën van het supranationale discours. De noodzaak tot supranationale coördinatie werd stevast aangehaald als belangrijk onderdeel van het pakket. Gelet op de bovenstaande grafiek is deze strategische keuze geen onlogische, gezien de brede steun die dit discours geniet in het parlement. De positionering van de discoursen die in deze paragraaf is uiteengezet was echter niet statisch maar aan verandering onderhevig. Deze veranderingen worden in het volgende hoofdstuk uiteen gezet en staan aan de basis van de conclusie.

5. Verschuivende discourscoalities

Uit de analyse is gebleken dat de verschillende discoursen in grote mate gelijk staan aan de verschillende partijfracties die deze discoursen aanhangen. Door de partijdiscipline is er een overeenkomst tussen de aanhangers van de discoursen en het aantal parlementariërs van de desbetreffende partijfracties. Hieruit is geconcludeerd dat het confederale discours het onderspit delft ten opzichte van het supranationale discours, en het ordoliberalere discours op haar beurt dominant is ten opzichte van het Keynesiaanse. Dit zijn echter de statische gegevens die volgen op de zetelverdeling, en uitgaan van een strenge partijdiscipline. Door drie meetmomenten te onderzoeken is het echter mogelijk om verschuivingen en ontwikkelingen te ontdekken. Zowel tussen het debat en de eerste stemverklaringen en tussen de eerste en tweede stemverklaringen zijn verschillen waar te nemen. Deze inhoudelijke verschillen geven inzicht in de ontwikkelingen van de besluitvorming en de rol die discoursen hierin spelen. De statische positionering van de verschillende discoursen zegt wel iets over de dominantie van een discours, maar voornamelijk over de zetelverdeling. Door de ontwikkelingen tussen de meetmomenten te behandelen is het wel mogelijk om conclusies te trekken en aan te tonen dat de discoursen niet statisch zijn, maar kunnen verschuiven.

5.1 Ontwikkeling 1: verschillen tussen het debat en de eerste stemverklaringen

Ondanks het feit dat beide meetmomenten kort op elkaar volgden, zijn er inhoudelijke verschillen te herkennen tussen de bijdragen aan het debat (D) en de stemverklaringen (S1) een dag later. Deze hebben voornamelijk te maken met een verschuivend zwaartepunt van de ordoliberalere- Keynesiaanse discours *clash* tijdens het debat, naar een grotere rol van de andere discours *clash* in de eerste stemverklaringen, welke gebaseerd was op de tegenstelling tussen het confederale- en supranationale discours. Het debat werd gedomineerd door de open strijd tussen aanhangers van het Keynesiaanse en ordoliberalere discours, waarna deze strijd in de stemverklaringen wat afgekoeld bleek te zijn en de felheid afgezwakt. Het confederale discours openbaarde zich in mindere mate tijdens het debat, maar sprong in het oog in de stemverklaringen, waar de felle bewoordingen van de pleitbezorgers van dit discours voor een groot deel debet aan was.

Allereerst de discours *clash* in het debat tussen aanhangers van het Keynesiaanse- en ordoliberalere discours. De felste tegenstand komt tijdens het debat niet van parlementariërs die

tegen soevereiniteitsoverdracht zijn, maar van de partijfracties S&D en VERTS. Zij ageren voornamelijk tegen de eenzijdige bezuinigingen die in het pakket waren opgenomen. Deze progressieve fracties in het parlement wilden een betere balans tussen bezuinigingen en stimulerende maatregelen, en maakten dit duidelijk kenbaar tijdens het plenaire debat. De rechtse meerderheid hield echter vast aan de overtuiging dat terugdringen van overheidstekorten en budgetoverschotten de sleutel zou zijn om de crisis te bezweren. Partijpolitiek staat aan de basis van deze tegenstelling en zorgt voor ‘*soapbox speeches*’ die de oplossing niet dichterbij bracht. Waar deze tegenstellingen het debat domineerden, werd het confederale- en supranationale discours enigszins ondergesneeuwd.

Deze *discourse clash* tussen Keynesiaanse- en ordoliberalen, die werd geopenbaard tijdens het debat komt minder duidelijk naar voren in de eerste stemverklaringen. De fundamentele verschillen tussen de aanhangers van het ordoliberalisme en de voorstanders van een Keynesiaanse aanpak zijn nog wel duidelijk aanwezig, maar domineren niet in de stemverklaringen zoals dat het geval was tijdens het debat. Zo wordt er veelvuldig benoemd dat de ordoliberale insteek het verkeerde alternatief is, maar wordt fel en manipulatief taalgebruik minder frequent gebruikt om dit punt te maken. De verhoudingen tussen beide discoursen lijken wat te normaliseren, te verbeteren. Dit uit zich door een positievere *framing* van de maatregelen door aanhangers van zowel het Keynesiaanse als het ordoliberale discours. Die van het Keynesiaanse discours duiden de stimulerende elementen van de rapporten aan, in plaats van zich louter te richten op de ordoliberale insteek ervan. De aanhangers van het ordoliberale discours benadrukken dat er aanpassingen zijn gedaan en er naar de oppositie is geluisterd. De veronderstelde ‘*compatibility*’ (S1:12) tussen fiscale discipline en de werkgelegenheidsdoelen is een voorbeeld van deze positieve *framing* uit het kamp van de ordoliberalen.

De stemkeuze van de politici die het Keynesiaanse discours aanhangen geven blijk van een afgezwakte tegenstand van het pakket. Exacte onweerlegbare ontwikkelingen zijn hier niet te bewijzen, gezien tijdens het debat geen voor- of tegenstemmers zijn bijgehouden in aantal, zoals dat het geval is bij S1. Wel leert de analyse van de eerste stemverklaringen dat de eerste scheurtjes in de partijdiscipline van de S&D en VERTS zichtbaar worden. De rol van oppositie wordt door verschillende parlementariërs opgegeven, gezien verklaringen zoals ‘*I abstained from this vote, but I supported the accompanied Fereiro rapport*’ (S1:48) en ‘*I voted in favour*’ (S1). Leden van de oppositie blijken voor verschillende onderdelen van het

pakket te stemmen, of onthouden zich van stemming. De directe confrontatie is nog wel aanwezig, maar minder dominant. Er sluipt een soort pragmatisme in bij de parlementariërs die tot de linkse fracties behoren, waarbij ze selectief stemmen per onderdeel van het pakket, naar gelang de inhoud overeenkomsten heeft met hun voorkeuren. Wetende dat de meerderheid voor is, kan een pragmaticus zich beter conformeren en de positieve onderdelen benadrukken, en zo in te stemmen zonder daarbij afbreuk te doen aan de eigen principes.

Van eenzelfde ontwikkeling is geen sprake bij de andere discours *clash*. In het debat kwamen de tegenstellingen tussen het confederale en supranationale discours minder sterk naar voren dan die tussen de Keynesianen en ordoliberalen. Dit is geen vreemde observatie, gezien de meerderheid van de parlementariërs lid is van fracties die het Keynesiaanse, danwel ordoliberales discours steunen. De minderheid aan zetels wordt door de aanhangers van het confederale discours gecompenseerd door felle bijdragen in het debat, maar voornamelijk in de stemverklaringen. In de stemverklaringen werden parallellen met het verleden, veel symboliek en beeldspraak aangegrepen om dit discours kracht bij te zetten. Hierbij werden de pijlen de ene maal gericht op het democratisch tekort en de andere keer op de soevereiniteit, wat ten koste ging van de onderlinge coherentie van de tegenstemmers. Dit was niet de enige reden waarom dit discours aan kracht inboette. Een grote meerderheid van het parlement was aanhanger van het supranationale discours, ondanks de onderlinge verschillen tussen de Keynesiaanse en ordoliberales discoursfracties. De kleine minderheid die het confederale discours aanhingen konden niet veel meer doen dan met 'veel geschreeuw' hun ongenoegen aangeven in de stemverklaring.

Deze minderheid bleef zowel tijdens het debat als in de stemverklaring standvastig in hun overtuiging en de fractieleden stemden dan ook bijna allen tegen het gehele pakket. Een echte verschuiving is hierin niet te ontdekken. De aanhangers van het supranationale discours, voornamelijk bij monde van PPE en ALDE fractieleden, hebben gewezen op de democratische verworvenheden die het parlement zou bedingen met dit pakket. Deze positieve *framing* had echter weinig invloed op de stemkeuze van de fracties die het confederale discours aanhingen. De soevereiniteitsoverdracht leek hierbij een grotere prioriteit te hebben dan het verkleinen van het democratische tekort. Want ondanks de verworven democratische ontwikkelingen bleven de meeste parlementariërs van de GUE, ECR, EFD en NI tegen het pakket stemmen.

5.2 Ontwikkeling 2: verschillen tussen de eerste- en tweede stemverklaringen

De standvastigheid van de aanhangers van het confederale discours wordt ook bevestigd in de tweede stemverklaring (S2). De fractieleden die dit discours aanhangen betogen dezelfde inhoudelijke argumenten en geven hierbij aan dat ze tegen het pakket stemmen. Ook is eenzelfde felheid te herkennen als het geval was bij S1, waarbij voornamelijk de nationale soevereiniteit een bekend stokpaardje is van dit discours. Opvallend is deze continuïteit en eenduidigheid niet, gezien het supranationale karakter van het *sixpack*. Enig pragmatisme is niet te herkennen, ondanks de rechts-liberale oriëntatie van de ECR, EFD, en in verschillende mate, van de NI. Een lid van de ECR- fractie geeft aan dat *'I welcome measures to enforce stronger financial discipline'* (S2:83), maar sluit haar verklaring af door aan te geven dat ze tegen het pakket stemt. De consequenties van het pakket voor de nationale handelingsvrijheid van de lidstaten weegt hier zwaarder dan de ordoliberalen insteek van het pakket. De bereidwilligheid om voor onderdelen van het pakket te stemmen is klaarblijkelijk kleiner dan bij de meer gematigde fracties die het Keynesiaanse discours aanhangen. Voor de GUE-fractieleden, die zowel tegen supranationale coördinatie als ordoliberaal beleid zijn, is dit vanzelfsprekend. De standvastigheid van de andere fracties van het confederale discours laat zien dat het anti- Brussel element prioriteit heeft boven alle andere belangen.

Naast de observatie dat er geen verschuiving plaatsvindt in de positionering van de fracties is ook vast te stellen dat de felle tegenstand op een achterhoedegevecht begint te lijken. Het discours verschuift naar verloop van tijd naar de achtergrond, door de kleine minderheid die dit discours aanhangt. Om tot een overeenstemming te komen richten de overige partijfracties hun pijlen niet op dit discours, mede door de statische positie die de fractieleden van dit discours innemen. De supervisie vanuit Brussel wordt door de grote meerderheid van het parlement gedeeld, en hierdoor is er geen ruimte voor concessies aan de aanhangers van dit discours. De fracties die een meerderheidspositie hebben gaan hun standpunten wel breder- of positiever *ramen*, maar houden hierbij minder rekening met de mogelijkheid om de fracties 'onder de lijn' te overtuigen.

Het supranationale discours geniet duidelijk de voorkeur. In S1 wordt herhaaldelijk gerefereerd aan de positieve consequenties van de automatische sanctionering. Het wegnemen van de macht bij de intergouvernementale Raad wordt gezien als een van de belangrijkste verbeteringen van het pakket. Meer macht voor de commissie en verdere integratie zijn gevolgen die breed worden gedragen. Vaak komen de pleitbezorgers van het supranationale

discours uit het kamp van de PPE of ALDE. Door te wijzen op de noodzaak om coördinatie uit Brussel te bewerkstelligen, proberen zij het draagvlak voor het pakket te vergroten. De pro-Europese voorkeuren in het parlement worden zo door deze fracties aangegrepen om steun voor de maatregelen te krijgen, ondanks de ordoliberalen insteek van het pakket.

Waar de scheiding tussen het confederale en supranationale discours duidelijk aanwezig blijft, lijken de tegenstellingen tussen het Keynesiaanse en ordoliberalen discours enigszins te verwateren. Tussen D – S1 was er al een ontwikkeling te ontwaren dat de directe strijd was verminderd en niet enkel de verschillen maar ook de positieve onderdelen tussen beide discoursen werden benoemd. Deze verschuiving is ook waarneembaar als ontwikkeling tussen S1- S2, waarbij er een verdere toenadering plaatsvindt tussen de aanhangers van het Keynesiaanse en ordoliberalen discours. Deze toenadering blijkt uit de vormgeving van de verklaringen, waarbij onderdelen positief worden *geframed*, en ook uit de stemverhoudingen die voortvloeien uit de tweede, definitieve, stemming over het *sixpack* (zie figuur 5).

De tweede stemverklaringen worden gekenmerkt door een viertal, reeds bekende, retorische en inhoudelijke zaken, die invloed hebben op het stemgedrag van de parlementariërs. Ten eerste is dit de positieve *framing*, die ook in S2 nadrukkelijk op de voorgrond treedt. Zowel de aanhangers van het Keynesiaanse als ordoliberalen discours bedienen zich van deze strategie. De eerste groep probeert haar stem voor (of onthouding van) het pakket te verantwoorden door de positieve onderdelen te benadrukken, en de tweede groep doet dit om ruimte te creëren voor tegenstanders om zich te conformeren aan het dominante discours. Een tweede middel om de tegenstellingen verder af te vlakken is het pretenderen van objectiviteit. De voorstanders benadrukken de positieve consequenties die zullen voortvloeien uit de implementatie van het pakket. Door aan te duiden dat het pakket tot gevolg heeft dat er meer grip komt op de markten wordt getracht een breder draagvlak te creëren in het parlement. Als derde retorische middel wordt ook in S2 beargumenteerd dat de parlementariërs de verantwoordelijkheid hebben om met maatregelen te komen. De aanhangers van het ordoliberalen discours benoemen dit punt om tegenstanders te overtuigen dat er een pakket moet komen, al is het niet geheel naar de smaak van het Keynesiaanse discours. Ten slotte is ook de koppeling tussen het pakket en de supranationale coördinatie een veelgenoemd argument om voor het *sixpack* te stemmen.

Deze vier punten geven niet zozeer de ontwikkeling weer tussen S1 en S2, gezien het vrij abstracte zaken zijn en gebaseerd op taal. Toch is er een verschuiving te herkennen als deze

positieve *framing* wordt geconcretiseerd. Een S&D parlementariër betoogd bijvoorbeeld dat het pakket een verkeerde insteek heeft, maar ‘*the positive report*’ van Ferreira ‘*bucks that trend*’ (S2:11). Door de positieve onderdelen te benadrukken creëren de aanhangers van het Keynesiaanse discours ruimte om voor (onderdelen) van het pakket te stemmen, of zich te onthouden van stemming. Een onthouding van stemming betekent *an sich* een conformering aan het dominante discours, gezien de tegenstem op deze wijze wordt geneutraliseerd. Elke onthouding of stem voor het pakket is op deze wijze een toenadering tussen het Keynesiaanse en ordoliberalere discours en houdt een groter draagvlak in. Het oproepen tot het nemen van verantwoordelijkheid heeft ook invloed gehad op de definitieve stemkeuze van een deel van de oppositie, die aangeven dat ‘*despite the instructions of my group*’ (S2:1) ze toch voor het pakket stemmen.

Deze ontwikkeling is ook terug te vinden in de stemverhoudingen van S1 en S2. In onderstaand figuur zijn de stemverhoudingen van het Europese parlement opgenomen tijdens de stemming op 23 juni 2011 en de stemming op 28 september 2011. Er is een ontwikkeling te zien dat er vaker voor de verschillende rapporten van het pakket is gestemd tijdens S2, ten opzichte van S1. Ontegengesteld staat het vast dat minder parlementariërs, zowel procentueel als exact, tegen het pakket hebben gestemd en er dus een verschuiving is opgetreden in de stemverhoudingen.

Rapport	23/06/'11			28/09/'11		
	Voor	Tegen	Onthouding	Voor	Tegen	Onthouding
Wortmann Kool report	333	303	26	354 (+21)	269 (-34)	34 (+8)
Feio	339	304	26	363 (+24)	268 (-36)	37 (+11)
Ferreira	551	88	29	554 (+3)	90 (+2)	21 (-8)
Goulard	336	269	59	352 (+16)	237 (-32)	67 (+9)
Haglund	368	80	209	394 (+36)	63 (-17)	206 (-3)
Ford	468	156	43	442 (-26)	185(+29)	40 (-8)
Totaal:	2395	1200	368	2459 (+ 2,8 %)	1112 (-7,3%)	379 (+3%)

Figuur 5. Resultaten stemming S1 en S2 (Europees parlement).

Deze kwantitatieve gegevens staven de bevindingen in dit hoofdstuk dat er een verschuiving is opgetreden, en meer parlementariërs voor het, in wezen, ordoliberalere pakket hebben gestemd. De verschuiving bewijst dat de aanhangers van het Keynesiaanse discours pragmatisch hebben gestemd voor bepaalde onderdelen van het pakket, waar ze eerder nog fel tegen ageerden in het debat, of tegenstemden in S1. Door zich te onthouden van stemming, of voor te stemmen, hebben deze parlementariërs zich geconformeerd aan het dominante discours. Het ordoliberalere discours is zodoende dominant gebleken. Een concrete verklaring hiervoor moet gezocht worden in drie aspecten van het besluitvormingsproces van het *sixpack*.

5.3 Verklaringen

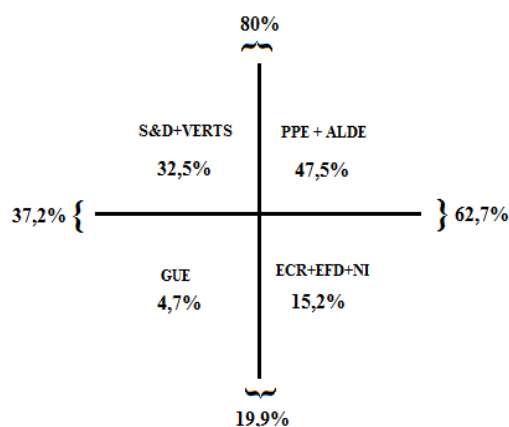
Waarom heeft deze verandering plaatsgevonden? Een meerderheid heeft zich uitgesproken voor het *sixpack*, ondanks de grote tegenstand vanuit zowel het confederale discours als het Keynesiaanse discours. In het debat was er nog geen sprake van een absolute meerderheid, waar de grootste tegenstand vanuit de Keynesiaanse hoek kwam, en de aanhangers van het confederale discours gedurende het hele besluitvormingsproces hebben geageerd tegen de plannen. Toch is het gehele pakket aangenomen door het parlement, met een gedegen meerderheid. Daarbij is in figuur 5 af te lezen dat een stijgend aantal parlementariërs voor de maatregelen heeft gestemd, waarbij ook het aantal onthoudingen is gestegen. Uit deze ontwikkeling blijkt dat het discours van de linkse fracties het onderspit delft tegen het dominante discours, waarin supranationale coördinatie en ordoliberaal beleid centraal staan. Hier zijn een drietal verklaringen voor te geven, die nauw samenhangen met de vraag welk discours dominant is geweest in het besluitvormingsproces.

5.3.1 Zetelverdeling

De eerste verklaring voor de ontwikkelingen in het besluitvormingsproces kan gezocht worden in de zetelverdeling van het Europese parlement. De relatieve meerderheid van de partijfracties die het ordoliberalere discours aanhangen beperkten de mogelijkheden van de oppositie om de insteek van het pakket aan te passen. Het pakket was in wezen vanaf de start vormgegeven naar de smaak van *'the liberal and conservative groups'* (D:21). Door de partijdiscipline stond ook de stemverhouding voor een groot deel vast. Om deze reden was het

onmogelijk voor de aanhangers van de andere discoursen om een totaal ander pakket op tafel te leggen, daar waar nooit voldoende stemmen verzameld konden worden. Met een felle oppositie zou daarbij de kans verkeken zijn om überhaupt invloed uit te oefenen op de inhoud van het pakket. Na het debat bleek deze strategie dan ook opgegeven te worden door de aanhangers van het Keynesiaanse discours, omdat dit niet de manier was om ‘*the current centre-right majority*’ (S1:42) te overtuigen om veranderingen toe te passen. De zetelverdeling is zodoende de directe aanleiding voor een pragmatischer opstelling die wordt geopenbaard in S1 en S2.

De mogelijkheden om een meerderheid te verkrijgen worden overzichtelijk weergegeven in onderstaande grafiek. Hieruit blijkt dat het zwaartepunt van de zetels in de ‘rechterbovenhoek’ ligt, waarbij er een meerderheid mogelijk is als de centrum-rechtse partijfracties samenwerken (62,7%) of als er een supranationaal pakket op tafel komt te liggen (80%). Het Keynesiaanse discours kan op geen enkele wijze een meerderheid behalen, en zal zodoende moeten samenwerken met de partijfracties van het ordoliberalen discours. Deze simpele rekensom verklaart voor een deel de veranderingen tijdens het besluitvormingsproces. Om invloed te kunnen uitoefenen was toenadering tussen het Keynesiaanse en ordoliberalen discours noodzakelijk, wat de aanleiding is geweest voor de steeds pragmatischer opstelling van parlementariërs uit de partijfracties S&D en VERTS. De aanhangers van het ordoliberalen beleid stonden hiervoor open, gezien zij met de extra stemmen in staat waren een groter draagvlak en- en uiteindelijk een meerderheid te creëren.



Figuur 6. Mogelijke discourscoalities op basis van de zetelverhoudingen in het Europese parlement.

Zo heeft de verkiezingsuitslag van het Europese parlement in 2009 een belangrijke invloed gehad op de besluitvorming van het *sixpack*. Het aantal zetels van de diverse fracties is van

doorslaggevend belang om de ontwikkelingen te kunnen begrijpen. De sterkte van een discours is echter niet enkel afhankelijk van de zetelverdeling in het parlement. Uit het theoretische hoofdstuk is gebleken dat discoursen zich op bepaalde wijzen manifesteren en dat taalgebruik hier een essentieel kenmerk van is. De volgende verklaringen van de ontwikkelingen in het parlement worden ontleend aan deze retorische onderdelen tijdens het besluitvormingsproces.

5.3.2 Koppeling ordoliberalen- en supranationale discours

De tweede verklaring voor de ontwikkelingen tijdens de besluitvorming is direct verbonden met de supranationale voorkeuren van het Europese parlement. Het supranationale discours heeft een zware stempel gedrukt op het besluitvormingsproces. Uit de argumenten van de voorstanders- maar ook van een deel van de tegenstanders van het pakket- bleek duidelijk dat supranationale coördinatie noodzakelijk werd geacht om de crisis te bezweren, en vooral om een nieuwe te voorkomen. Ondanks felle tegenstand van het nationale discours is het pakket gestoeld op ideeën die hieruit voortkomen. Supervisie vanuit Brussel, en betrekking tot de verschillen tussen de lidstaten te verkleinen, zijn veelgenoemde argumenten, en niet enkel door de centrumrechtse partijfracties. Dat de meerderheid van het Europese parlement voor verdere Europese integratie staat, leidt ertoe dat er een breed draagvlak bestond voor een pakket dat meer macht naar Brussel wilde overdragen. Deze brede steun is ook af te lezen uit figuur 6, waaruit blijkt dat grofweg 80% van het parlement het supranationale discours aanhangt.

Deze grote meerderheid is verdeeld over de wijze hoe deze supranationale macht moet worden aangewend om de crisis te bestrijden. Het ordoliberalen discours wordt gekenmerkt door ideeën over budgettoezicht en Europese sancties indien de schuldenlast oploopt. Aanhangers van het Keynesiaanse discours willen de grotere macht van Brussel gebruiken om op internationaal niveau initiatieven te ontplooiën die stimulerend moeten werken, om op deze wijze nieuwe groei te creëren. De invulling van de grotere macht van Europa is zodoende verschillend, maar de pro- Europese idealen worden gedeeld door beide discoursen. Het supranationale discours speelde om deze reden een dominante rol binnen de besluitvorming.

De aanhangers van het ordoliberalen discours hebben hierop ingespeeld door het discours te verbreden en de supranationale coördinatie onlosmakelijk te koppelen met toezicht op de nationale budgetten. De nadruk op gezonde overheidsfinanciën werd gecombineerd met de supranationale supervisie, waar een breed draagvlak voor was. Hier is een belangrijke koppeling gemaakt door de centrumrechtse partijfracties met de ordoliberalen wijze van *economic governance*. Meer Europa om meer toezicht te kunnen houden op de nationale budgetten en economische prestaties. Door deze belangen complementair te maken aan elkaar was het mogelijk om het draagvlak te verbreden, met het oog op de pro-Europese houding van de partijfracties S&D en VERTS. Door zowel de ordoliberalen- en supranationale voorkeuren te koppelen werd dit discours sterker en kon het ook de tegenstanders overtuigen van de positieve consequenties van het pakket. De Europese coördinatie werd door de aanhangers van het ordoliberalen discours veelvuldig genoemd, waarbij sancties en budgettoezicht als logische invulling van deze coördinatie werden benoemd.

Deze ordoliberalen invulling van meer Europa werd door de leden van PPE en ALDE als logisch gepresenteerd, waarmee ze een bepaalde rationaliteit of logica pretendeerden (Torgerson 2003). De Keynesiaanse invulling van de supranationale macht verdween hierbij op de achtergrond in de stemverklaringen. Het veelvuldig benoemen van de *'necessity'* om Europa meer macht te geven, en dit te koppelen aan meer toezicht op overheidsfinanciën heeft geleid tot een causaal verband die als logisch werd ervaren (Hendry 2000). Daarbij werd gewezen op de verantwoordelijkheid die het parlement had om met maatregelen te komen. De oplossing van de problemen ligt op Europees niveau, en daarom zijn de parlementariërs verantwoordelijk om met een pakket aan maatregelen te komen. De voorkeur voor het supranationale discours deed verschillende parlementariërs bewegen om met het pakket in te stemmen. Een fractielid van de S&D verwoordde het idee dat er iets gedaan moest worden door aan te geven dat *'we cannot change the overall ballance of the sixpack (..but..) we are definitely making progress'* (S2:13). Door het ordoliberalen discours te verbreden en complementair te maken aan het supranationale discours was het mogelijk een deel van de tegenstanders te overtuigen dat men voor (delen van) het pakket moest stemmen, of zich moesten onthouden van stemming. Deze koppeling is zodoende de tweede verklaring voor het feit dat er een ontwikkeling is geweest, waarbij meer parlementariërs voor het pakket hebben gestemd, of zich hebben onthouden van stemming.

5.3.3 Framing

Het derde element dat kan verklaren waarom er een ontwikkeling heeft plaatsgevonden in het besluitvormingsproces is *framing*. Parlementariërs die het Keynesiaanse discours aanhingen wezen op de progressieve onderdelen van het pakket, en verantwoordden op deze manier hun stemkeuze voor bepaalde rapporten. Parlementariërs die het ordoliberalere discours aanhingen plaveiden als het ware deze weg, door niet enkel de bezuinigingen te benadrukken, maar ook de juiste balans te benoemen, en de grotere mate van democratie en representativiteit. Dit kan twee dingen betekenen. De eerste optie is dat de beide discoursen nader tot elkaar zijn gekomen door de interactie in het besluitvormingsproces (van Dijk 2010). Het *sixpack* zou hierdoor een evenwichtig pakket zijn geworden met zowel bezuinigingen als stimulerende maatregelen. De andere optie is dat dit enkel positieve *framing* is, waarbij zowel de fractieleden van het Keynesiaanse- als ordoliberalere discours ruimte creëren om voor het pakket te stemmen door deze op positieve wijze uit te leggen. Door te onderstrepen dat het pakket het gevolg is een gezamenlijke inbreng van de verschillende partijen, is het mogelijk om ook de aanhangers van het Keynesiaanse discours een gevoel van winst te geven (Steiner 2004).

De inhoud van het *sixpack* heeft weinig aanknopingspunten die de eerste optie van concrete bewijzen voorziet. Zo meldt de site van het EP dat het parlement drukt heeft gezet op de Raad en enkele verbeteringen van het pakket heeft kunnen bewerkstelligen. Punten die genoemd worden zijn onder andere: meer transparantie tijdens toekomstige besluitvorming, meer samenwerking met nationale- en Europese parlementen, en automatische sanctionering om 'koehandel' in de Raad te voorkomen (Europees Parlement 2011). Hierbij lijkt het parlement er voor te hebben gezorgd dat de voorkeuren van de pleitbezorgers van meer democratie en van meer supranationaliteit zijn opgenomen in het pakket. Dit betekent echter niet dat de voorkeuren van de belangrijkste tegenstanders van het oorspronkelijke pakket zijn opgenomen in het eindresultaat. Bij het opsommen van de aanpassingen die het parlement heeft bedongen wordt niet gerept over meer stimulerende maatregelen of investeringen. Het lijkt erop dat de resultaten hieromtrent voornamelijk positief worden *geframed*, maar niet dat de voorkeuren van het dominante discours zijn afgezwakt door de interactie met het discours dat meer gebaseerd is op de Keynesiaanse beleidsideologie. Deze voorkeuren zijn hoogstens in detail opgenomen in het pakket, maar maken geen belangrijk deel uit van de maatregelen. Het benoemen van resultaten op dit vlak, of het benadrukken van de juiste balans moet dan

ook gezien worden als strategisch taalgebruik, waarmee schikken aan het dominante discours wordt vergemakkelijkt. Er heeft een *tradeoff* plaatsgevonden tussen de verschillende belangen, waarbij de linkse voorkeuren en de nationale voorkeuren omtrent soevereiniteit voor een groot deel het onderspit hebben gedolven.

Een derde verklaring voor de verschuivingen in de stemverhoudingen is zodoende de mogelijkheid om de maatregelen positief te *framen*. Het noodzakelijke pragmatisme wat voortkomt uit de zetelverdeling kan alleen geuit worden als het mogelijk is om de stem voor het pakket te kunnen verantwoorden. Door de totstandkoming van het pakket uit te leggen als een gezamenlijke inspanning met een breed gedragen inhoud wordt er ruimte gecreëerd voor de aanhangers van het Keynesiaanse discours om met onderdelen ervan in te stemmen. Het positief *framen* van de inhoud van de maatregelen maakt het makkelijker voor de tegenstanders om zich te conformeren aan het dominante discours (Steiner 2004).

6. Conclusie

Welke conclusies komen voort uit de voorgaande discoursanalyse? In de inleiding is aangegeven dat een *tradeoff* tussen verschillende belangen noodzakelijk is, om tot een besluit te komen. Niet alle voorkeuren kunnen behartigd worden gezien deze controversieel van aard kunnen zijn. Zo zijn de controverses tussen het confederale- en supranationale discours behandeld, en de tegenstellingen tussen het Keynesiaanse- en ordoliberalere discours. Het besluitvormingsproces wordt aangestuurd door de verschillende sterkte van de discoursen, waarbij de onderliggende ideeën van het dominante discours het best worden vertegenwoordigd in het eindresultaat. Het eindresultaat geeft echter geen inzicht in het besluitvormingsproces. Een casusanalyse van het debat en de beide stemverklaringen doet dat wel, waar verschillende ontwikkelingen aan het licht zijn gekomen die leiden tot het antwoord op de centrale vraag: *Wat was het dominante discours binnen het besluitvormingsproces van het Europese parlement rond de beslissing over het 'sixpack'?*

In de inleiding was als hypothese gesteld dat voornamelijk nationale, economische en supranationale belangen druk hebben uitgeoefend op het besluitvormingsproces. Uit de analyse blijkt echter dat de economische belangen, en dan met name de veronderstelde grote beïnvloeding van de financiële markten, een marginale rol spelen bij de totstandkoming van het *sixpack*. Enkel in het 'restdiscours' zijn argumenten opgenomen waaruit de economische belangen blijken, maar deze waren ondergeschikt aan de vier andere discoursen. Neoliberale belangen, waarin de markt een belangrijke rol speelt, komen nauwelijks naar voren tijdens het debat en de stemverklaringen. Een eerste conclusie is dan ook dat de veronderstelling dat er een sterk liberaal discours aanwezig zou zijn onjuist is gebleken. De, in de hypothese gestelde, grote rol die nationale- en supranationale belangen zouden spelen zijn wel naar voren gekomen in de analyse, tezamen met de ideologische voorkeuren van de aanhangers van het Keynesiaanse- en ordoliberalere discours. Ontwikkelingen tussen deze discoursen staan aan de basis van het antwoord op de centrale vraag.

Er vond een ontwikkeling plaats waarbij een groeiend aantal parlementariërs achter het *sixpack* gingen staan. Tijdens het debat bleek er nog veel tegenstand te zijn uit diverse partijfracties, maar deze tegenstand ebde deels weg in de eerste stemverklaringen. Het confederale discours werd aangehangen door een viertal kleine partijfracties, waarbij er weinig ontwikkelingen in de stemkeuze te herkennen was. De aanhangers van het Keynesiaanse discours bleven ook ageren tegen de ordoliberalere insteek van het pakket, maar

zij bleken minder consistent in hun stemkeuze. Een groeiend aantal parlementariërs bleek, na het debat en S1, tijdens S2 achter het pakket te staan. Deze ontwikkelingen in het parlement kan worden verklaard door een drietal factoren. De relatieve zetelmeerderheid van de fracties die het ordoliberalere discours steunden minimaliseerde de opties voor de andere partijfracties. Samenwerking met de PPE en ALDE was noodzakelijk om tot een meerderheid te komen, waardoor een pragmatische opstelling werd aangenomen. Ten tweede hadden de maatregelen een aantrekkingskracht op de leden van het Keynesiaanse discours door het supranationale element ervan. Het supranationale discours werd breed gesteund in het parlement, en de onderliggende ideeën van dit discours waren gekoppeld aan de voorkeuren van het ordoliberalere discours. Ondanks de ordoliberalere insteek van het pakket was de algemene tendens van het pakket ‘meer Europa’, wat een doorslaggevende rol speelde voor een meerderheid van het Europese parlement. Ten slotte was er een mogelijkheid geschapen om de partijdiscipline los te laten, en de tegenstem te laten varen door de mogelijkheid tot positieve *framing*.

De ontwikkelingen en verklaringen geven blijk van een dominant discours. Een belangrijke manifestatie van een dominant discours is dat meer parlementariërs zich hebben uitgesproken voor een pakket, dat aan het begin van het proces niet hun voorkeur had. Het feit dat tegenstanders zich conformeren aan ideeën of zienswijzen die afwijken van de oorspronkelijke voorkeur is een concreet bewijs van het dominante discours (Hajer 2000). Waar het supranationale discours de voorkeur had van 80% van het parlement aan het begin van het proces, had de ordoliberalere insteek van het pakket dit niet. Dat een meerderheid zich bij de definitieve stemming uitsprekt voor het pakket betekent dat parlementariërs zich hebben geconformeerd aan dit discours. Dit bewijst dat het ordoliberalere discours het dominante discours is geweest tijdens het besluitvormingsproces rond het *sixpack*. De eigen voorkeuren worden opgegeven en ondergeschikt gemaakt aan het dominante discours, zo blijkt uit de inhoud van het *sixpack*. Zowel het confederale- als Keynesiaanse discours worden matig vertegenwoordigd in het uiteindelijke pakket, dat voornamelijk bestaat uit meer Europa, soevereiniteitsoverdracht en een ordoliberaal beleid. De positieve *framing* is enkel een bevestiging van de dominantie van het ordoliberalere discours. Door de eigen voorkeuren te *reframen* wordt er blijk gegeven dat een discours ondergeschikt is aan het dominante discours. Deze voorkeuren staan niet gelijk aan de vooraf gestelde doelen en zijn zodoende het beste bewijs van de dominantie van het andere discours (Steiner 2004).

Met deze conclusie is er een antwoord gegeven op de centrale vraag. Als afsluiter van deze scriptie wordt er kort teruggeblikt op de gebruikte methode en vooruitgeblikt op verdere onderzoeksmogelijkheden. Aan het begin van het schrijfproces heeft het abstracte karakter van een ‘discours’ voor enkele vraagtekens over het onderzoek en de mogelijke bevindingen gezorgd. Hoe was het mogelijk om een dominante *mode of thought* aan te wijzen, en hier concrete bewijzen voor te benoemen? Het theoretische hoofdstuk was door het abstracte karakter van het onderwerp dan ook de belangrijkste valkuil tijdens het schrijfproces en heeft voor vertraging gezorgd. Gedurende het onderzoek bleek echter dat de discoursen zich expliciet manifesteerden in het besluitvormingsproces. Door ontwikkelingen tussen de cases te onderzoeken was het mogelijk om concrete bewijzen te verzamelen voor de aanwezigheid en sterkte van discoursen, en zo de mate van abstractie te reduceren. Een volgende keer zal het efficiënter zijn om me eerder te verdiepen in de documenten die aan de basis staan van de analyse. De analyse van het debat en de stemverklaringen verduidelijkten de theoretische achtergrond en waren een *eye opener* over hoe discoursen zich manifesteren in de praktijk.

Verder onderzoek over de besluitvorming rond het *sixpack* is mogelijk, en dan met name over de rol die het individu speelt in het proces. Verschillende parlementariërs veranderen hun preferenties onder druk van het dominante discours. Het lijkt me interessant om middels interviews te onderzoeken in hoeverre de leden van het parlement zich bewust conformeren aan het dominante discours. Op welke wijze worden parlementariërs overtuigd om hun stemkeuze te veranderen? En is dit ingegeven uit persoonlijke overtuiging of door stemadviezen van de partijfractie? De antwoorden op dit soort vragen kunnen goed vergeleken worden met de verklaringen uit deze scriptie om zo een completer beeld te schetsen van de besluitvorming in het Europese parlement.

Ten slotte kan verder onderzoek een beter inzicht geven van de besluitvorming in de Europese Unie en zo de kloof tussen Brussel en de bevolking in de lidstaten verkleinen. Dit onderzoek heeft aangetoond dat de macht niet bij Brusselse technocraten ligt, maar voor een belangrijk deel bij direct verkozen volksvertegenwoordigers. Er zijn verschillende besluiten van het parlement die geanalyseerd kunnen worden en de stemkeuze kunnen verklaren. Het besluitvormingsproces van het parlement is opvallend weinig onderzocht, daar waar het bijna 500 miljoen mensen vertegenwoordigt en een groeiende invloed heeft. Meer onderzoek verduidelijkt de rol van de parlementariërs en hun stemgedrag, en zorgt voor een betere democratische terugkoppeling.

7. Literatuur

De Belgische kamer van volksvertegenwoordigers, *De Europese Raad van 24 en 25 maart*, geraadpleegd via: www.dekamer.be

T.W.B. Beukers, 'Het verdrag van Lissabon en besluitvorming in de (Europese) Raad: differentiatie, flexibiliteit en complexiteit', in: R.H. van Ooik en R.A. Wessel, *De Europese Unie na het verdrag van Lissabon* (Deventer 2009).

P. Bouwen, 'The logic of access to the European Parliament: Business Lobbying in the Committee on Economic and Monetary Affairs', in: *Journal of common market studies*, Vol. 42 (2004)

P. Chilton en C. Schäffner, 'Discourse and politics', in: T. van Dijk, *Discourse as social interaction. Discourse studies: a multidisciplinary introduction volume 2* (Londen 1997)

P.H. Dembinski, *Finance : servant or deceiver? : financialization at the crossroads* (New York 2009).

A. van Dijk, *Society and discourse. How social contexts influence text and talk* (Cambridge 2009).

A. van Dijk, *Discourse as social interaction. Discourse studies: A multidisciplinary introduction volume 2* (Londen 1997).

A. van Dijk, 'Political identities in parliamentary debates', in: C. Ilie, *European parliaments under scrutiny: discourse strategies and interaction practices* (Amsterdam 2010).

G. Dix, 'Foucault en het (neo) liberalisme', in: *Krisis. Tijdschrift voor actuele filosofie*, issue 1 (2009).

J. Druzek, B. Honig & A. Phillips, *The Oxford handbook of political theory* (Oxford 2006).

Elsevier, *Strengere EU- regels over financiën dinsdag van kracht*, geraadpleegd via: <http://www.elsevier.nl/web/Nieuws/Europese-Unie/324885/Strengere-EUregels-over-financien-dinsdag-van-kracht.htm?rss=true>

Elsevier, *Dossier: Een nieuw EU-verdrag*, geraadpleegd via: <http://www.elsevier.nl/web/Dossiers/De-eurocrisis/Een-nieuw-EUverdrag.htm>

Europese Commissie, *Voorstel tot een verordening van het Europees Parlement en de Raad betreffende handhavingmaatregelen voor de correctie van buitensporige macro-economische*

onevenwichtigheden in het eurogebied, 29/09/2010, geraadpleegd via:
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0525:FIN:NL:PDF>

European Commission, *Alert Mechanisme Report*, geraadpleegd via:
http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/documents/alert_mechanism_report_2012_en.pdf

Europese Commissie, *Treaty of Maastricht* (Maastricht 1992), geraadpleegd via:
<http://www.eurotreaties.com/>

Europees Parlement (2011), *FAQ on the economic governance "six pack"*, geraadpleegd via:
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=IM-PRESS&reference=20110920BKG27073&language=NL#title7>

Europees Parlement (2011), *Focus. Economic governance package explained*, geraadpleegd via:
http://www.europarl.europa.eu/pdfs/news/public/focus/20110429FCS18371/20110429FCS18371_en.pdf

Europees Parlement (2011), *Economics Committee chair on economic governance package: big shock for Council*, geraadpleegd via:
<http://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/content/20110429FCS18371/8/html/EP-committee-wants-strict-adherence-to-debt-deficit-rules>

Europees Parlement, *ECON. Economische en monetaire zaken*, geraadpleegd via:
<http://www.europarl.europa.eu/committees/nl/econ/home.html;jsessionid=3D6F60848B71CFE401747527AC020C36.node1>

Europees Parlement, *Debates, Wednesday 22 june, Brussels*, geraadpleegd via:
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20110622+ITEMS+DOC+XML+V0//EN&language=EN#creitem16>

Europees Parlement, *Debates, thursday 23 june 2011, Brussels*, geraadpleegd via:
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=CRE&reference=20110623&secondRef=ITEM-014&language=EN&ring=A7-2011-0178#4-473-000>

Europees Parlement, *Debates, wednesday 28 september 2011, Strasbourg*, geraadpleegd via:
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=CRE&reference=20110928&secondRef=ITEM-005&language=EN&ring=A7-2011-0178#3-121-000>

- Europees Parlement Informatiebureau in Nederland, *Commissies*, geraadpleegd via:
http://www.europeesparlement.nl/view/nl/europees_parlement/Commissies.html
- EUobserver, *Parliament approves economic governance 'six-pack'*, geraadpleegd via:
<http://euobserver.com/19/113761>
- EUobserver.com, *Markets punish Hungary for power grab on central bank*, geraadpleegd via:
<http://euobserver.com/19/114770>
- EUobserver.com, *Markets continue to bash Portugal*, geraadpleegd via:
<http://euobserver.com/1016/115446>
- Europa.eu, *EU economic governance 'Six-Pack' - state of play*, geraadpleegd via:
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/11/647>
- Europea.eu, *Economic governance: a major step forward*, geraadpleegd via:
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/11/364&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>
- M. Foucault, 'Politics and the study of discourse', in: G. Burchell, *The Foucault effect. Studies in governmentality* (Chicago 1991).
- K. Geuijen, *De Asielcontroverse. Argumenteren over mensenrechten en nationale belangen* (Amsterdam 2004)
- J. Greenwood, *Interest representation in the European Union* (Basingstoke 2003)
- J. Habermas, *Over de constitutie van Europa : een essay* (Berlijn 2011).
- M. Hajer en H. Wagenaar, 'Introduction', in: M.A. Hajer, *Deliberative policy analysis understanding governance in the network society* (Cambridge 2003).
- M. Hajer, *Politiek als vormgeving* (Amsterdam 2000).
- M. Hajer homepage, *Prof. Dr. Maarten Hajer*, geraadpleegd via: www.maartenhajer.nl
- F. Hayes- Renshaw en H. Wallace, *The council of ministers* (Basingstoke 2006).
- J. Hendry, 'Strategic decision making, discourse, and strategy as social practice', in: *Journal of Management Studies*, Vol 37 (2000).
- S. Hix, A. Noury, 'Dimensions of Politics in the European Parliament', in: *American journal of political science*, Vol. 50 (2006).

S. Hix, A. Noury, G. Roland, 'Power to the Parties: Cohesion and Competition in the European Parliament, 1979-2001', in: *British Journal of Political Science*, Vol. 35 (2005).

S. Hix, *Democratic politics in the European Parliament* (Cambridge 2007).

M. Ten Hooven, 'De Europese leegte', in: *De Groene Amsterdammer*, 19/01-2012

C. Ilie, *European Parliaments under scrutiny. Discourse approaches politics, society and culture* (Amsterdam 2010)

M. Kuhn, 'The system of EU crisis management: from bringing peace to establishing democracy?', in: *Max Planck yearbook of United Nations law*, vol. 13 (2009).

K. Lindgren, *Participatory governance in the EU: Enhancing or endangering democracy and efficiency?* (Basingstoke 2011).

H. Mahony, *Summit footnote- The 'Monti- effect'*, geraadpleegd via:

<http://blogs.euobserver.com/mahony/>

A. Martin, G. Ross, 'Europe's monetary union: Creating a democratic deficit?', in: *Current History*, vol. 98 (1999).

MAXQDI, MAXQDI. *The art of text analysis*, geraadpleegd via: <http://www.maxqda.com/>

A. Moravcsik, 'Is there a 'Democratic Deficit' in World Politics? A Framework for Analysis', in: *Government and opposition*, Vol. 39 (2004)

A. Moravcsik, 'National Interests, State Power, and EU Enlargement', in: *East European Politics & Societies*, vol. 17 (2003).

N. Nugent, *The government and politics of the European Union* (Basingstoke 2003)

L. Phillips, *The EU's 'techno party' is hollowing out democracy*, geraadpleegd via:

<http://euobserver.com/7/114425>

L. Phillips, *Denmark stuck in EU treaty quagmire*, geraadpleegd via:

<http://euobserver.com/18/114639>

S. Princen, 'Europese besluitvorming', in: A. van der Vleuten, *De bestuurlijke kaart van de Europese Unie* (Bussum 2007).

V. Pop, *Euro- countries seek compromise on bail- out funds*, geraadpleegd via:

<http://euobserver.com/19/115694>

J.M. Princen, 'Flexibiliteit in het verdrag van Lissabon', in J. Meeusen e.a., *Het verdrag van Lissabon, De Europese impassen doorbroken (?)* (Antwerpen 2008).

The Guardian, *Debat: Een zakenkabinet is zo slecht nog niet*, geraadpleegd via:
<http://www.presseurop.eu/nl/content/article/1181061-eeen-zakenkabinet-zo-slecht-nog-niet>

T. Raunio, 'The Gatekeepers of European Integration? : the Functions of National Parliaments in the EU Political System', in *Journal of European Integration*, Vol. 33 (2011).

R.B. Reich, *Supercapitalism: The Transformation of Business, Democracy and Everyday Life* (New York 2007).

N. Ringe, *Who decides, and how? : preferences, uncertainty and policy choice in the European Parliament* (Oxford 2009).

N. Ringe, 'Policy Preference Formation in Legislative Politics: Structures, Actors, and Focal Points', in: *American journal of political science*, Vol. 49 (2005).

N. Ringe, 'Democratic Politics in the European Parliament', in: *West European politics*, Vol. 31 (2008).

J. Rood, 'Democratie in Europa: tussen de markt en de staat', in: *De Internationale spectator*, januari 2012.

F.W. Scharpf, *Governing in Europe: effective and democratic?* (Oxford 1999).

D. Schiffrin, *Approaches to discourse* (Oxford 1994).

L.A.J. Senden en T.A.J.A. Vandamme, 'Het verdrag van Lissabon en het Europese mandaat van nationale parlementen', in: R.H. van Ooik en R.A. Wessel, *De Europese Unie na het verdrag van Lissabon* (Deventer 2009).

M. Shapiro, 'Deliberative, independent technocracy versus democratic politics: will the globe echo the E.U.?', in: *Law and contemporary problems*, vol. 68 (2005).

J. Steiner, *Deliberative politics in action. Analyzing parliamentary discourse* (Cambridge 2005)

D. Stone, *Policy Paradox: the art of political decision making* (New York 2002).

D. Torgerson, 'Democracy through policy discourse', in: M.A. Hajer, *Deliberative policy analysis understanding governance in the network society* (Cambridge 2003).

G. Tsebelis, 'Veto players and decision-making in the EU after Nice', in: *Journal of common market studies*, Vol. 40 (2002).

Tweede kamer der Staten Generaal, *verslagen 'Plenaire vergadering'*, geraadpleegd via: www.tweedekamer.nl

G.H.D. Underhill e.a., *Global financial integration thirty years on : from reform to crisis* (Cambridge 2010).

E. Versluis, 'Het Europees parlement: marginaal of machtig?', in: A. van der Vleuten, *De bestuurlijke kaart van de Europese Unie* (Bussum 2007).

H. Vos, *Besluitvorming in de Europese Unie : een survival kit* (Den Haag 2011).

VPRO, *Tegenlicht: aflevering van maandag 30 januari 2012*, geraadpleegd via: <http://www.hebikietsgemist.nl/aflevering/89910/nederland-3/tegenlicht/aflevering-van-maandag-30-januari-2012.html>

H. Wagenaar en S. Cook, 'Understanding policy practices: action, dialectic and deliberation in policy analysis', in: M.A. Hajer, *Deliberative policy analysis understanding governance in the network society* (Cambridge 2003).

H. Wallace and A. R. Young, *Participation and Policy-making in the European Union* (Oxford 1997)

R. White, 'Political theory as an object of discourse', in: *Social theory and practice*, vol. 16 (1990).

M. Wolf, 'The pain in Spain will test the euro', in: *The Financial Times*, geraadpleegd via: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/f54332d2-66dc-11e1-9e53-00144feabdc0.html#axzz1ocu5awKb>